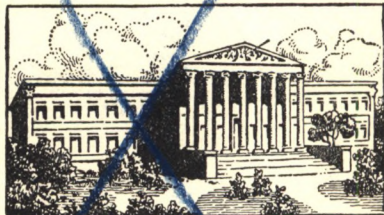

43.997/
4

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

04507

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

04507

A HAGYOMÁNY GYÖNGYEI

A TALMUD KÖNYVEI

CHAGIGA. — KIDDUSIN. — KETHUBOTH. —
GITTIN

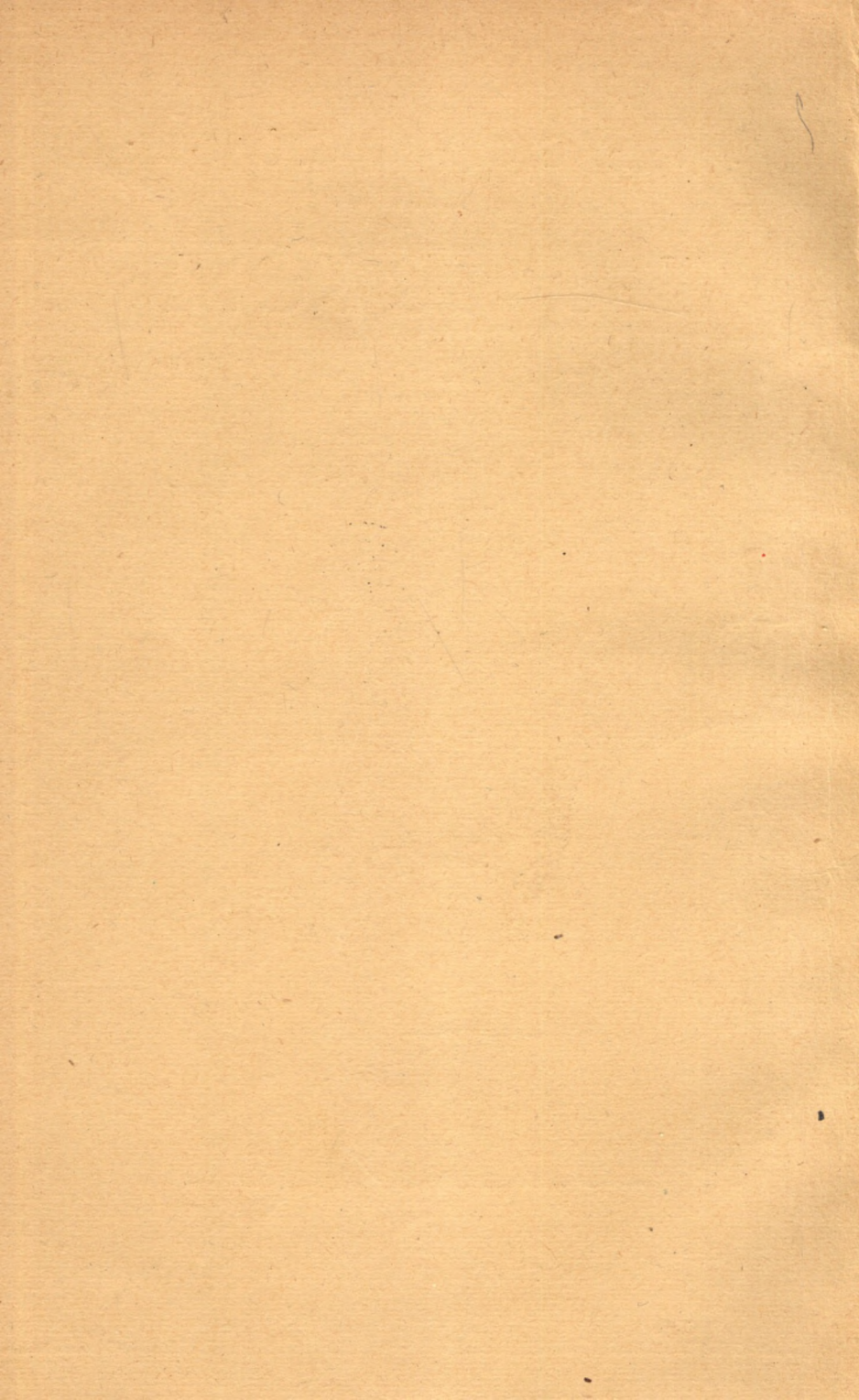
AZ EREDETI TALMUDI SZÖVEG ALAPJÁN

DR. MOLNÁR ERNŐ

BUDAPEST 1922

KORVIN TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA

A HAGYOMÁNY GYÖNGYEI

A TALMUD KÖNYVEI

BUDAPEST

1922

A HAGYOMÁNY GYÖNGYEI

A TALMUD KÖNYVEI

CHAGIGA. — KIDDUSIN. — KETHUBOTH. —
GITTIN.

AZ EREDETI TALMUDI SZÖVEG ALAPJÁN

DR. MOLNÁR ERNŐ

BUDAPEST 1922

KORVIN TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA

~~Inot.~~
~~3542a~~

M. N. MUZEUM
KÖNYV-
TÁRA

R
1965

R
2

~~49983~~

43.997/4

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
E. Nyomat. Hely. Helykaplós
192 Holt.

חגיגה

Chagiga.

Ez a traktátus három fejezetben tárgyalja a három nagy ünnep: a pészach, sebuoth és szukkoth megülésének törvényeit. Szól arról, hogy kinek kell ezeken a zarándoknapokon Jeruzsálembe felzarándokolni, mennyit kell költenie, milyen legyen az ünnepi áldozat stb.

A második fejezet oly metafizikai témákat is érint, melyek a tárggyal jóformán semminő összefüggésben nincsenek: szól a dolgokról, amikre nem szabad bárkit is tanítani, és azokról, amiken nem szabad eltöprengeni. Szól továbbá a törvénytudósok első vitáiról, a régi törvénykezési szokásokról és más egyebekről.

Amit nem szabad tanítani . . .

Vannak dolgok, úgy érezték a Talmud bölcs Mesterei, melyekről több személy jelenlétében nem lehet vitázni, mint pl. a vérfertőzés törvényei, a Teremtés története, és az Égi Szekér leírása. Mind olyan dolgok ezek, melyek nem a tömeg elé valók, melyek igaz elmélyülést követelnek, melyeknél nemcsak az ismeret megszerzése a fontos, hanem fontos az az elmerülő áhitat is, mellyel a dolgot fejtegetik és mely csak kevesek jelenlétében nem foszlik el. A vérfertőzés törvényei legfeljebb két tanítvány előtt fejtegethetők, a Teremtés misztikus története már csak egy tanítvány előtt, míg a titokzatos Égi Szekérről, melyen Isten Ezekiel profétának (I. fej.) megjelent, a Mester is csak egyedül elmélkedhetik.

*

A vérfertőzés törvényeit nem szabad három személy előtt fejtegetni, de szabad kettő előtt. A Teremtés történetét nem szabad két személy előtt fejtegetni, de szabad egy előtt. Az Égi Szekér leírását¹⁾ még egy személy előtt sem szabad fejtegetni, csak ha oly bölcs, hogy saját elmélkedéséből érti.

*

R. Eleázár ben Arach egyszer nagy mestere, r. Jochanán ben Zakkáj mögött öszvéren ment. Mondá:

— Mester, adj elő egy fejezetet az Égi Trónszekérről. — De a Mester válaszolt:

— Mondottam már neked, a Trónszekérről még egy személy előtt sem fejtegetnek, csak ha oly bölcs, hogy saját elmélkedéséből érti. — Szólt ekkor a tanítvány:

— Engedd meg hát, hogy én adjak elő valamit tetszésedre.²⁾

Rögtön leszállott rabbi Jochanán ben Zakkáj az öszvérről, mindketten (imaköpenyükbe) burkolóztak és leültek az olajfa

¹⁾ Melyen Isten Ezekiel profétának (I. fej.) látomásában megjelent.

²⁾ Mert a Mester „saját elmélkedéséből érti“, előtte szabad fejtegetni.

alatt egy köre. És (r. Jochanán ben Zakkájnak) tetszett (tanítványa) fejtegetése, felkelt, homlokon csókolta és szólt:

— Áldassék Izrael Istene, aki Ábrahám ősatyánknak ivadékot adott, aki ért hozzá, hogy égi Atyánk Dicsőségét tanítsa és fejtegesse. Van, aki jól tud fejtegetni, de nem tud jól betartani, vannak mások, akik tudnak jól cselekedni, de nem tudnak jól fejtegetni. Eleázár ben Arach, jól is fejteget és jól is cselekszik. Boldog vagy, Ábrahám ősiünk, hogy tőled származik Eleázár ben Arach, aki a mi égi Atyánk dicsőségéről fejtegetni és tanítani tud!

*

R. Jósze — r. Jehuda fia — mondá:

R. Józsua előadott (a Trónszekérről) r. Jochanán ben Zakkáj tetszésére, rabbi Akiba előadott r. Józsua tetszésére, Chananja ben Chachináj előadott r. Akiba tetszésére.

Amin nem szabad töprengeni . . .

Amit Kant a 18. század végén az emberi vizsgálódás hatáiról megállapít, teszi nagyjából a Talmud kétezer esztendővel Kant előtt. Az emberi vizsgálódás körébe csak azt lehet bevonní, ami az emberi megismerőképesség határán belül van. De az emberi megismerés e körén kívül esik az, — mondja a tudomány akkori állása és a világnép kialakulásának akkori foka szerint a Talmud, — ami a zodiakus égboltozata felett és alatt van, (tudnunk kell, hogy az ókor az égboltot szilárd lemeznek képzelte,) s ugyancsak kivülesik e körön az a kérdés, hogy mi volt az anyag keletkezése előtt és mi lesz az anyag megszűnése után. Ma, a teleszkópok korában a világűr megismerésének határait mindenesetre jóval kitöltük. De az, hogy mi volt az anyag keletkezése előtt és hogy mi lesz az anyag pusztulása után, ma is épp oly józan-ész-számüzte probléma, mint volt a talmudi korban.

*

Aki a következő négy dolgon töpreng, nem érdemli meg, hogy a világra jött: azon, hogy mi van fent, hogy mi van alant,¹⁾ hogy mi volt és hogy egykor mi lesz.²⁾

¹⁾ A zodiakus (állatöv) égboltja felett és alatt.

²⁾ Az anyagi világ keletkezése előtt és az anyagi világ pusztulása után.

Ne kérdezze senki, hogy mi volt a világ teremtése előtt, mert az Irás így szól (Mózes V. 4, 32.): „Ne kérdezz az előbbi idők felől.“ De azon, ami a teremtés hat napjának kezdete óta van, eltöprenghetünk, — mert így szól az Irás (u. o.): „Az első napok felől, melyek *előtted* voltak.“

Mit jelentenek e szavak (u. o.): „Azon naptól kezdve, melyen embert teremtett Isten a földön?“ Így kell értened: Ama naptól fogva, melyen embert teremtett Isten a földön, vizsgálódhatsz, — de nem vizsgálódhatsz az után, ami fent van s ami alatt van, se az után, ami volt és ami egykoron lesz.

A kutatás határai.

A Misnában tanultuk: Nem szabad a Teremtés történetét két személy előtt fejtegetni.

— Honnan tudjuk ezt?

Mestereink tanították:

— Irva van (Mózes V, 4, 32.): „Mert kérdezz csak az előbbi idők felől“, azaz *egy* kérdezzen és *ne kettő* kérdezzen.

— Már most gondolhatnám: kérdezze az ember, hogy mi volt a Világ teremtése előtt, — azért áll: „Azon naptól fogva, midőn embert teremtett Isten a földön.“

— Már most gondolhatnám: azt se kérdezze az ember, hogy mi volt a Teremtés hat napja óta, — azért áll: „Az előbbi idők felől, melyek *előtted* voltak.“

— Már most gondolhatnám: kérdezze az ember azt is, hogy mi van fent, hogy mi van alatt, hogy mi volt és hogy egykoron mi lesz, — azért áll: „Az ég egyik végétől az ég másik végéig,“ azaz az ég egyik végétől az ég másik végéig kutathatsz, de nem kutathatod, hogy mi van fent és hogy mi van alatt, hogy mi volt és hogy egykoron mi lesz!

*

Már most, ha mindezeket innen tudjuk, hogy „az ég egyik végétől az ég másik végéig,“ — miért áll akkor: „azon naptól kezdve, hogy embert teremtett Isten a földön?!“¹⁾ Ez úgy van, mint r. Eleázár mondotta:

¹⁾ Fentebb u. i. azt, hogy a világ teremtése előtti dolgok után nem szabad kutatni, ebből a helyből vezették le.

— Az első ember a földtől az évig ért, miként írva van: „Azon naptól kezdve, hogy embert teremtett Isten a földön“, — de midőn vétkezett a Szent, áldassék! reá tette a kezét és összezsugorította, miként írva van (139. zsolt. 5.): „Hátul és elől körülzártál engem és reám tetted kezedet.“

*

R. Jehuda mondá Ráb nevében:

— Az első ember a világ egyik végétől másik végéig ért, miként írva van: „Ama naptól fogva, hogy Isten embert teremtett a földön és az ég egyik végétől az ég másik végéig“, — de midőn vétkezett, a Szent, áldassék! reá tette kezét és összezsugorította, miként írva van: „És reám tetted kezedet.“

Ama négyen, akik bejutottak a Paradicsomba...

A „Paradicsom“ alatt átvitt értelemben a világ végső kérdéseihez való közelférközést, a misztikus kutatásokban való elmerülést érti a Talmud és ama négy Mester sorsát mondja el, akik a Paradicsomba, vagyis a világ végső kérdéseinek elvesztő labirintusába bekerültek. Hárman súlyos adóval fizettek vakmerőségükért és csupán r. Akiba „ment be sértetlenül és jött ki sértetlenül“, sértetlen elmével és sértetlen istenhittel.

*

Négy férfi jutott be a Paradicsomba: Ben Azzaj, Ben Zóma, Achér¹⁾ és r. Akiba.

Ben Azzaj, — látomása után nem sokkal meghalt. Reá céloz az Irás (116. zsolt. 15.): „Drága az Örökkévaló szemeiben jámborainak halála.“

Ben Zóma, — látott és megzavarodott. Reá céloz az Irás (Pldbd. 25, 16.): „Mézet találtál, egyél amíg elég neked, — ne-hogy jól lakván veled, kihányád.“

Achér (az Eretnek), — miután látott, kitépte az ültetvényeket.²⁾ Reá vonatkozik az Irás (Koh. 5, 5.): „Ne engedd szádnak, hogy vétekebe ejtse a te testedet.“

¹⁾ Az eretnek. Eredeti nevén: *Elisa ben Abuja* (időszám. sz. 2. száz.) Misztikus és világi tanokban elmerülve, az istenhittől eltért. Némelyek benne látják a zsidó *Faust* alakját.

²⁾ Folytatja a Paradicsomról vett képet. Paradicsom ültetvényei: a Szent Tanok.

Rabbi Akiba, — bement sértetlenül és kijött sértetlenül. Reá céloz az Irás (Ének. Én. 1, 4.): „Vonj engem, utánad hadd szaladjunk.“

*

Rabbi Józsva egyszer, amint az úton ment, *Ben Zómával* találkozott. Mivel Ben Zóma nem köszöntötte őt, a Mester megszólította:

— Honnan — hová, Ben Zóma?

— A Teremtés történetén töprengtem, — szólott vontatottan Ben Zóma, — és úgy találtam, hogy az alsó és a felső vizek között tenyérnyi köz sincs. Mert olvassuk (Mózes I. 1, 2.): „És Isten szelleme lebegett a vizek színe fölött“; majd (Mózes V, 32, 11.): „Mint a sas, mely felébreszti fészket, fiókái felett lebeg . . .“ Miként a sas a fészke fölött lebeg, s érinti és még sem érinti,³⁾ így nincs tenyérnyi köz sem az alsó és felső vizek között.

R. Józsva ekkor így szólt tanítványaihoz:

— Ben Zóma nincs magánál . . .⁴⁾

Néhány nap mulva Ben Zóma meghalt. S ekkor egy hasonlattel világították meg az ő sorsát: A királyi parkban erkélyt építettek; mit kell most tenni? Semmi mást, csak nézni, de nem a szemet *állandóan* reáfüggeszteni. — Más hasonlattel is magyarázták: Mint a hadsereg, mely két út között vonul, egyikük csupa tűz, másikuk csupa hó. Ha erre hajlik, megégeti magát a tüzön, ha arra hajlik, megsebzí magát a havon. Azért a legjobb, ha az ember a középúton halad és nem hajlik sem erre, sem arra.

A Trónszekér.

Isten víziókban jelent meg ősidőkben prófétáknak s a próféták közül Ezekiel (időszám. előtti 6. sz.) rajzolta meg leg részletesebben isteni látomásai fantasztikus jeleneteit. Legcsodásabb az ő próféciáiban az isteni Trónszekér leírása, melyet négy (ember, oroslán, ökör és sas) arcú és négy szárnyú állatok vonnak, és az egész istenlátomás a Trónszekérről nyeri

³⁾ Gyengéden érinti.

⁴⁾ Mert a vizek csak a Teremtés második napján választottak el egymástól, holott az, hogy Isten szelleme a víz színén lebegett, még az első napon volt.

nevét is (מרכבה). A Trónszekérről, mint már láttuk, alig volt szabad elmélkedni és vizsgálódni, — laikusok előtt pedig, akik a Trónszekeret vonó állatok jelentőségét esetleg félre is értették volna (bálványimádás), egyáltalán nem volt szabad a Trónszekérről fejtegetést előadni.

*

Raba mondta: Mindazt, amit Ezekiel látott, Jesaiás is látta.¹⁾ Kivel hasonlatos Ezekiel? A falusi emberrel, aki látta a királyt. És kivel hasonlatos Jesaiás? A városi emberrel, aki látta a királyt.²⁾

*

Rés Lakis mondta:

— Mi az, ami írva van (Mózes II. 15. 1.): „Hadd énekelek az Örökkévalónak, mert fenségesen fenséges volt?!“ Így kell értened: Őt illeti dalom, aki a fenségesek fölött fenségeskedik. Miként mondtuk is: A vadállatok királya az oroszlán, a háziállatok királya az ökör, a szárnyasállatok királya a sas, felettük fenségeskedik az ember, és valamennyiük és az egész világ felett a Szent, áldassék!! fenségesedik.

*

Egy helyütt olvassuk (Ezek. 1, 10.): „És (a Trónszekeret vonó állatok) arcának alakja: ember-arc és oroszlán-arc jobbfelől mindnégyüknek, és ökör-arc balfelől mindnégyüknek, és sas-arc mindnégyüknek.“ Másutt pedig így áll: (u. o. 10, 14.): „És négy arca mindegyiknek: az egyik arc kérub-arc, a második arc ember-arc, a harmadik oroszlánarc és a negyedik sas-arc.“ Miért nem említi itt meg (a próféta) az ökör-arcot?

Rabbi Lévi mondá:

— Ezekiel kegyelmet kért az ökör számára és az kerubbá változott. Így könyörgött:

— Világ Ura! A vádló³⁾ legyen védővé?

*

¹⁾ Jesaiás próféta is leírja könyvének hatodik fejezetében Isten megjelenését.

²⁾ A városi ember, aki látta a királyt, nem álmélkodik el annyira és nem beszél róla annyit, mint a falusi.

³⁾ Az ökör az aranyborjú imáadásának bűnére emlékeztet.

Mit jelent ez kerub? R. Abahu mondá: Annyit jelent:⁴⁾ „Mint egy ifju“, — mert Babilonban a *gyermeket ifjunak* mondják.

R. Pápá kérdé Abajjetól:

— De eszerint (nehézzé válik) az, ami áll: „Az *egyik arc kerub-arc, a második arc ember-arc, a harmadik oroszlán-arc, a negyedik sas-arc, — hiszen kerub-arc és ember-arc ugyanaz?*

— Az egyik férfi-arc, a másik gyermek-arc.

A fény teremtése.

Azok a látszólagos ellenmondások, melyek a világteremtés bibliai leírásában felfedezhetők, a Talmud bölcseinek figyelmét sem kerülték ki. Első napon már megvan a világosság, de csak negyedik napon teremtetnek a világitó égitestek: hogyan lehetséges ez? És a feleletek közt, melyekkel a Talmud a nehézséget kiküszöbölni akarja, nemcsak ethikai, erkölcsi, hanem racionális megoldást is találunk: az égitestek már az első napon megteremtettek, de csak a negyedik napon függesztettek ki az égboltozatra.

A tudomány mai állása szerint ennek a nehézségnek az a megoldása az elfogadott, hogy a fény tulajdonképpen az égitesttől független valami s ez a független fény volt az első nap teremtése.

*

Hát a fény az első napon teremtetett? Hiszen olvassuk (Mózes I. 1, 17.): „És tette azokat Isten az ég boltozatára . . . a negyedik nap“?! Ugy van ezzel, mint r. Eleázár mondta. Mert mondá r. Eleázár:

— A fénnel, melyet a Szent, áldassék! az első napon megteremtett, az ember a világ egyik végétől a másik végéig látott volna, de midőn a Szent, áldassék! az özönviz korszakát és a szétválás (bábeli torony) korszakát megpillantotta és romlott cselekedeteiket meglátta, felkelt és elrejtette előlük, miként írva van (Jób. 38, 15.): „S megvonatik a gonoszoktól világosságuk.“

És kinek a részére rejtette el Isten a fényt? A túlvilág igazai részére, miként olvassuk (Móz. I. 1, 4.): „És látta Isten a

⁴⁾ Arameus nyelven, melyet Babilonban beszéltek. כְּרֻבִים = כְּרוּבִים és רֻבִּיא.

világosságot, hogy az jó (טוב)“. Már pedig טוב nem más mint igaz, miként olvassuk (Jes. 3, 10.): „Mondjátok az igazról, hogy jó.“

Midőn a fény látta, hogy Isten őt az igazak számára elrejtette, felette örült, miként olvassuk (Pldb. 13, 9.): „Az igazak világossága örvend.“

*

A fény teremtéséről tannaiták vitatkoznak, (miként egy baraitában áll): A fényvel, melyet Isten az első napon megteremtett, az ember a világ egyik végétől a másikig látott volna; így mondja r. Jákob. De a Bölcsék így mondják: Ezek ama világítótestek, melyek első napon megteremtettek, de csak a negyedik napon függesztettek fel.

Szombati előadás.

Mestereink beszéltek:

— Történt egyszer, hogy r. Jochanan ben Beroka és r. Eleázár ben Chizma elmentek és meglátogatták Pekiinben r. Józsuát.

— Mi ujság volt ma a tanházban? — kérde a mester.

— A te tanítványaid vagyunk mi, — felelték, — és a te vizedből¹⁾ iszunk.

— Mégis, — folytatta, — lehetetlen, hogy ne lett volna a tanházban valami ujság. Kié volt a szombat?²⁾

— R. Eleázár ben Azarjáé volt.

— És miről szólt ma a magyarázat?

— A „Gyűjtsd egybe“ fejezetről (Mózes V. 31, 12.) beszélt.

— És mit magyarázott benne?

— „Gyűjtsd egybe a népet, a férfiakat és a nőket és a gyermekeket,“ — ha a férfiak jönnek: hogy tanuljanak; ha a nők jönnek: hogy hallgassák; de miért jönnek a gyermekek? Hogy jutalmat adjanak azoknak, akik elhozzák őket.

— Értékes drágagyöngy volt a kezetekben, — szólt a Mester — és miattatok majdnem elveszítettem.

*

Továbbá megmagyarázta még ezt a helyet (Mózes V. 26, 17. 18.): „Az Örökkévalóval megmondattad ma . . . az

¹⁾ A te tanításodon épülünk.

²⁾ Ki tartott előadást?

Örökkévaló pedig megmondatta veled ma.“ A Szent, áldassék! így szólt Izraelhez:

— Ti válogatott ékességgé tettetek engem a világon, ezért majd én is válogatott ékességgé teszlek titeket a világon. Ti válogatott ékességgé tettetek engem, miként írva van (Móz. V. 6, 4.): „Halljad, Izrael, az Örökkévaló, a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlenegy!“ Ezért én is válogatott ékességgé teszlek titeket, miként írva van (Chron. I. 17, 21.): „És ki olyan, mint néped Izrael, egyetlen nemzet a földön?“

*

Azután ezt a helyet magyarázta (Koh. 12, 11.): „A bölcsék szavai olyanok, mint az ösztökék, és mint beültetett szögek a gyülekezetben levők szavai: egy pásztortól adattak.“ Miért hasonlítatnak a Thóra igéi az ösztökéhez? Hogy értésdre adják:

— Miként az ösztöke a tehenet a barázda felé tereli, hogy a világnak életet szerezzen, a Thóra igéi a halál útjáról az élet útjára terelik azt, aki velük foglalkozik.

Már most (gondolhatnám), Amint ez az ösztöke elmozdítható, a Thóra igéi is elmozdíthatók, — ezért áll: „Mint szögek.“ Már most (gondolhatnám), amint ez a szög kopik és nem erősödik, a Thóra igéi is kopnak és nem erősödnek, — ezért áll: „Beültetve.“ Miként az ültetvény növekszik és szaporodik, úgy növekszenek és szaporodnak a Thóra igéi.

„A gyülekezetben levők“, ezek a Bölcsék tanítványai, akik csoportokban ülnek és a Thórával foglalkoznak; ezek tisztátalannak nyilvánítanak és azok tisztának nyilvánítanak, ezek megtiltanak és azok megengednek, ezek kijelentik: nem használható, és azok kijelentik: használható. Azt mondhatná valaki: hogyan tanulhatok Thórát ily körülmények közt? Azért áll: „Egy pásztortól adattak“, azaz egy Isten adta és egy vezér mondta ezeket a minden dolgok Alkotójának szájából, miként írva van (Mózes II, 20, 1.): „És mondta Isten mindezen igéket.“ Tedd füledet tölcseérré és szerezz értelmes szívet, hogy meghalld azoknak a szavát, akik azt mondják: tisztátalan, s azokét, akik azt mondják: tiszta, — azokét, akik azt mondják: tilos, s azoké, akik azt mondják: meg van engedve, — azokét, akik azt mondják: használhatatlan, s azokét, akik azt mondják: használható.—

Mondá rabbi Józsuá a tanítványoknak:

— Nem árva az a nemzedék, melyben egy r. Eleázár ben Azárja van.

Törvényosztás a régi Izraelben.

A Chagiga traktátus e toszeftája a régi Izrael (időszám. előtti 1. száz.) törvénykezését írja le. Látjuk, hogy mint működtek az akkori időkben a különböző foku törvényszékek, s a vitás ügy, melyre döntés nem volt, mint járta végig mind a fokozatokat, míg a legfelső törvényszék a végső döntést meg nem hozta.

*

R. Jósze mondja:

— Kezdetben nem volt sok véleményeltérés (a törvénytudók közt) Izraelben. A *hetvenegytagú törvényszék* a Kockacsarnokban¹⁾ székelt, a két *huszonháromtagú törvényszék* közül az egyik a Templomhegy bejáratánál, a másik pedig az Előcsarnok előtt. Egyéb huszonháromtagú törvényszékek Izrael valamennyi városában székeltek.

— Ha egy ügyben dönteni kellett, a városhoz legközelebb eső törvényszékhez fordultak. Ha volt (ennek a törvényszéknek) hagyománya,²⁾ megmondta; ha pedig nem, úgy ő és a legkiválóbb (a törvényszék tagjai közül) a Templomhegy bejáratánál székelő törvényszékhez fordultak. Ha volt ennek ez ügyben hagyománya, megmondta; ha nem (e törvényszéknek) legkiválóbbjával az Előcsarnok előtti törvényszékhez fordultak. Ha volt ennek a törvényszéknek ez ügyben hagyománya, megmondta; ha nem volt, mindnyájan a Kockacsarnokban székelő nagy Törvényszékhez fordultak.

*

— Noha a Nagy Törvényszéknek hetvenegy tagja volt, elegendő volt, ha huszonhárman ültek együtt. Ha egyiküknek távoznia kellett, meg kellett néznie, vannak-e még huszonhárman jelen. Ha voltak, távozzhatott, — ha nem voltak, nem távozzhatott, míg huszonhárman nem voltak együtt.

¹⁾ Jeruzsálemben, a Templomhegyen.

²⁾ Ha ismertek törvényt, mely erre az esetre ráillett.

— A mindennapi reggeli áldozat idejétől³⁾ a mindennapi esti áldozat idejéig ülészetek. Szombaton és ünnepnapokon a templomhegyi Tanházba vonultak.

— Ha kérdést intéztek hozzájuk s volt a kérdéstről hagyományuk, megmondták; ha nem volt; szavaztak. Ha a többség azt mondta: tisztátalan,⁴⁾ — a Törvényszék tisztátalannak jelentette ki. Innen indult ki a döntés és terjedt el Izraelben.

— Mikor Hillél és Sammáj tanítványainak száma megszorodott és nem tisztelték eléggé mestereiket, megszorodtak a véleményeltérések Izraelben.

— Innen⁵⁾ küldtek ki mindenfelé üzeneteket: „Az, aki bölcs, szerény, éleselméjű és irtózik a bűntől, aki jól ad elő és embertársai szeretik, neveztesse ki bírónak városában.“ Onnan⁶⁾ emelkedett a Templomhegy bejáratánál székelő törvényszék tagjává, onnan az Előcsarnok bejáratánál székelő törvényszék tagjává, és innen emelkedett a Kockacsarnokban székelő törvényszék tagjává.

— Ott ült ez a törvényszék, és a kohaniták és leviták feddhetetlen leszármazását is vizsgálta. Az a kohanita, akinek családfáján folt mutatkozott, fekete ruhákba öltözködött, fekete köpenybe burkolózott, és így elburkolva távozott. Akinek családfáján nem volt folt, fehér ruhákba öltözködött, és bement, hogy testvéreivel, a kohanitákkal, a szolgálatot ellássa; egy tized éfa áldozati lisztet hozott sajátjából, saját kezével készítette el, ha nem az ő kohanita-osztálya volt is soron. Ha a főpap és a közönséges pap szolgálatot végeztek, de a tized éfa áldozati lisztet még nem mutatták be, szolgálatuk mégis érvényes.

³⁾ A nap első harmadától.

⁴⁾ Ha pl. az volt a kérdés, hogy valami rituális szempontból tiszta-e avagy tisztátalan.

⁵⁾ A Nagy Törvényszéktől.

⁶⁾ A városi törvényszékből.

קידושין

Kiddusin.

Eljegyzés. (Házasság.)

Ez a traktátus, mely a házassági törvényeket tárgyaló Násim (Nők) Rendjéből való, az eljegyzés és az esküvő szabályairól szól. Szó van benne a módozatokról, melyeken a férfi a nőt eljegyezheti, szó van benne a megbizott útján történt és a feltételes eljegyzés érvényéről, továbbá hogy a házasság megkötése körül mily hibák és tévedések történhetnek. Érvényes házasságkötés esetén a gyermek az apa családi származását követi (kohén, lévi, jiszroél). Az utolsó fejezet az egyenlő származásúak házasságáról, továbbá a Palesztinán kívül kötött házasságok igazolásáról szól. A traktátust erkölcsi szabályok zárják be, melyek a szülői és gyermeki kötelességeket körvonalozzák.

Házasság.

A Talmud korában az asszony eljegyzése a megvétel ősi formájából indult ki. Ezért jelképesen akár a legcsekélyebb pénzegységet, vagy vele egyenértékű dolgot kellett a nő kezébe átadni, vagy némi értékkel bíró körülményt kellett a nő előtt kilátásba helyezni (pl. van gyermekem, nincs gyermekem) az eljegyzési formula (לִי מִקֹּדֶשֶׁת לִי) jegyesemmé lettél!) kimondása mellett, hogy az eljegyzés érvényessé váljék. Az eljegyzés okirati formája is az adás-vétel gondolatköréből indul ki, míg az együttélés tényleges megkezdése (בִּיאָר) a házasságkötésnek sajátlagos formája.

A talmudi jog ismeri a házassági jognak oly formáit, melyek ma már nincsenek meg. Ilyen forma pl. a megbizott utján való eljegyzés — a vőlegénynek vagy a menyasszonynak személyes jelenléte nélkül. Ebből persze többfajta bonyodalom és vitás eset támadhat. Vagy ilyen forma pl. a szintén adás-vételi gondolatkörből kiinduló feltételes, terminusra szóló lekötés: légy jegyesemmé harminc nap múltán! Mi történik, ha a harminc nap közben a nőt más jegyezte el? E kérdésekből sokáig diskusszió indul ki.

Részletes megvitatás tárgya, hogy kinek a családi származását követi a gyermek? az apáért vagy az anyáét? Tudnunk kell, hogy a régi Izraelben, a Szent Templom fennállásának idején, a kohániták (Áron főpap ivadéka) és a leviták (Lévi törzse ivadéka), akik együttesen végezték a Templomi szolgálatot, még tiszta osztálytudattal különültek el egymástól is, és a többi Izraelitől is. Az összeházasodás mindamellett meg volt engedve köztük s a gyermek az apa leszármazását követte. — Voltak azonban viszonylatok, melyekben az összeházasodás tilos volt, pl. a főpap nem vehetett el özvegyasszonyt, közpap nem vehetett el elvált asszonyt, rabszolgánőt senkisé is vehetett törvény szerint nőül. Ha ily esetekben mégis együttélés történt, a gyermek a nő családi leszármazását követte.

A férfi a nőt feleségévé teheti három módon és férjes nő szabaddá válhatik két módon: A férfi a nőt feleségévé teheti: pénzzel,¹⁾ házasságlevéllel²⁾ vagy tényleges együttéléssel.³⁾ Sammaj iskolája szerint (pénzzel legalább) egy dénárral,⁴⁾ vagy egy dénárértékű dologgal teheti asszonyává, Hillél iskolája szerint egy perutával⁵⁾ vagy egy peruta-értékű dologgal. És mennyi a peruta? Az itáliai assarion⁴⁾ nyolcadrésze. — És a férjes asszony szabaddá válhatik: váló-levéllel, vagy a férj halála által.

*

A férfi eljegyezheti a nőt, akár ő maga, akár megbízottja útján.⁶⁾ A nő eljegyezheti magát, akár ő maga, akár megbízottja útján. A férfi (az apa) eljegyezheti (valakivel) nem-nagykorú leányát,⁷⁾ — akár ő maga, akár megbízottja útján.

*

Aki megbízott valakit, hogy leányát eljegyezze, de ment ő maga és eljegyezte, — ha az ő eljegyzése történt előbb, az övé az érvényes, de ha a megbízott eljegyzése történt előbb, a megbízotté az érvényes. Ha bizonytalan, (a vőlegények) mind a ketten váló-levelet adnak, —vagy ha megegyeznek, az egyik válólevelet ad s a másik feleségül veszi.

És így az asszony, aki megbízott valakit, hogy eljegyezze őt, de közben ment és eljegyezte önmagát, — ha az ő eljegyzése történt előbb, az övé az érvényes, de ha a megbízott eljegyzése történt előbb, a megbízotté az érvényes. Ha azonban nem tudják,*⁸⁾ (a vőlegények) mindketten válólevelet adnak neki, — vagy ha megegyeznek, az egyik válólevelet ad s a másik feleségül veszi.

*

¹⁾ Egy pénzdarabot ad át a nőnek s azt mondja: Te nekem jegyese vagy!

²⁾ A házasságlevél szövege ugyanaz, mint amit a pénzdarab átadásánál előszóval mond.

³⁾ Együttélés helyesebben: hálás, (ביאה). S a formula, amit utána mond: Légy nekem jegyesemmé e hálás által $\text{וְהָיָה לִי בְּיָאָה}$

⁴⁾ Ezüstpénz.

⁵⁾ A legkisebb rézpénz.

⁶⁾ Ez az ókori példája a megbízott útján való eljegyzésnek. A hollandi jog azt ma is ösmeri. A világháborúban házasságkötés is történt megbízott útján.

⁷⁾ Ha még nincs 12½ éves.

* Hogy melyik eljegyzés történt előbb.

Ha valaki azt mondja a nőnek: Légy nekem jegyesemmé ezzel a datolyával,⁸⁾ légy nekem jegyesemmé *ezzel!* — ha egyikük megér egy perutát, jegyesévé lett, de ha nem ér meg, nem lett jegyesévé. De ha azt mondja: Ezzel és ezzel és ezzel! — ha mind együtt megér egy perutát, jegyesévé lett, különben nem. De ha a nő közben egyenként megette a gyümölcsöt, csak akkor lett jegyesévé, ha az utolsó megért egy perutát.

Ha valaki azt mondja: Légy nekem jegyesemmé ezzel a pohár borral! holott az méz, — vagy: ezzel a pohár mézzel! holott az bor, — ezzel az ezüstdénárral! holott az arany, — ezzel az aranydénárral! holott az ezüst, — azért mert gazdag vagyok! holott szegény, — azért mert szegény vagyok! holott gazdag, — nem lett jegyesévé. R. Simon mondja: Ha javára tévesztette meg,⁹⁾ jegyesévé lett.

Ha azt mondta: (Légy jegyesemmé) azért, mert kohanita vagyok! holott levita, — azért, mert levita vagyok! holott kohanita, — azért mert nathin¹⁰⁾ vagyok! holott mamzér,¹¹⁾ — azért, mert mamzér vagyok! holott nathin, — azért, mert kisvárosban lakom! holott nagyvárosban lakik, — azért, mert nagyvárosban lakom, holott kisvárosban lakik,¹²⁾ — azért, mert házam a fürdőhöz közel van! holott távol van tőle, — azért, mert házam a fürdőtől távol van! holott közel van hozzá, — azért mert van leányom vagy szolgálóm, aki ért a haj befonásához! holott nincs neki, — vagy: azért, mert nincs nekem! holott van neki, — azért, mert nincs gyermekem! holott van neki, — vagy: azért, mert van gyermekem! holott nincs neki, — mindezekben az esetekben nem lett jegyesévé, még ha a nő azt is mondja: Szándékomban volt, hogy mindamellett jegyesévé legyek! — És ugyanígy van, ha a nő ámitotta el a férfit.

*

Ha valaki így szól megbizottjához: Menj és jegyezd el nekem ezt és ezt az asszonyt itt és itt! és a megbizott ment és

⁸⁾ A nő a legalább egy peruta-értékű datolya elfogadása által formailag mintegy eladta magát a férfinak.

⁹⁾ Pl. a férfi azt mondta: szegény vagyok, holott gazdag.

¹⁰⁾ Ama gibeoniták utóda, kiket Józua a jeruzsálemi templom fáváóivá és vízhordóivá rendelt. Lásd Józua 9, 21. 23. 27.

¹¹⁾ Fattyu, — tilos (pl. vérrokoni) házasságból származó egyén.

¹²⁾ Nagyvárosban lakni hátrányosabb a drágaság stb. miatt.

eljegyezte másutt, — nem lett jegyesévé. (De ha csak így szolt:) Az asszony pedig itt és itt van! és (a megbizott) másutt jegyezte el, jegyesévé lett.

*

Ha valaki eljegyzett egy asszonyt azzal a feltétellel, hogy (a nőt) nem terhelik fogadalmak¹³⁾ és kiderül, hogy terhelik, nem lett jegyesévé. De ha házába vezette, megfeledkezve a feltételről, és kiderül, hogy fogadalmak terhelik, válólevéllel elküldheti és nem kell a *kethubát*¹⁴⁾ megfizetnie. Ha a férfi azt a feltételt tette, hogy az asszonynak ne legyenek testi hibái, és kiderült, hogy vannak, az eljegyzés nem érvényes. Ha egyszerűen vizsgálat nélkül házába vezette, és akkor derült ki, hogy testi hibái vannak, elválhatik tőle, anélkül, hogy a *kethubát* megfizetné. Mindazok a testi hibák, melyek a papot (a szent szolgálatra) alkalmatlanná teszik, az asszonyt is elvetendővé teszik.

*

Ha valaki így szól barátjához: Menj és jegyezd el nekem ezt és ezt a nőt! s az ment és önmagának jegyezte el, — a nő a másodiknak jegyesévé lett.

S így, ha valaki ekkép szól egy asszonyhoz: Légy jegyesemmé harminc nap multán! de másvalaki jön és eljegyzi a harminc napon belül, — a másodiknak jegyesévé lett. A nő — ha izraelita s jegyese kohanita — már ehetik *terumah-t*.¹⁵⁾

Azonban, ha a férfi így mondta: — Légy jegyesemmé *mostantól* és harminc nap multán! de másvalaki jött és eljegyezte harminc napon belül, — el is van jegyezve és nincs is eljegyezve.¹⁶⁾ A nő akár izraelita s aki eljegyezte, kohanita,

¹³⁾ Szokás volt Izraelben, hogy férfiak és nők súlyos vallási fogadalmakat vállaltak magukra.

¹⁴⁾ Válás esetére megállapított pénzösszeg.

¹⁵⁾ A kohanitáknak járó természetbeni illeték, melyet csak nekik volt szabad elfogyasztaniok, s családtagjaiknak. Feleségük is ehette, noha izraelita származású volt.

¹⁶⁾ Nem biztos, hogy az *első* eljegyzés érvényes-e (mert így szolt: *mostantól!*), avagy a *második* érvényes-e, mert az *első* azt is mondta: harminc nap multán!

akár a kohanita, s aki eljegyezte izraelita, nem etetik terumah-t.¹⁷⁾

*

Mindama esetekben, mikor az eljegyzés érvényes és nincs tilalomáthágás,¹⁸⁾ a gyermek a férfi (családi származása) után számítódik. És melyik ez az eset? Mikor pl. kohanita, levita vagy izraelita nőt vesz el kohanita, levita vagy izraelita férfi.

És mindama esetekben, midőn az eljegyzés érvényes, de tilalomáthágás van,¹⁹⁾ a gyermek a hibás fél után számítódik. És melyik ez az eset? Mikor pl. a főpap özvegyasszonyt vesz nőül,²⁰⁾ mikor a közpap elvált asszonyt vagy chalucát²¹⁾ vesz nőül, mikor mamzér-leányt vagy nathin-leányt vesz nőül izraelita, vagy izraelita-leányt vesz nőül mamzér vagy nathin.

Mikor a nőt ez a férfi nem jegyezheti el, de más férfi eljegyezheti, a gyermek *mamzér*. És melyik ez az eset? Pl. a vérrokonsági kapcsolatok bármelyike, melyeket a Thóra megemlít.

És mikor ez a férfi nem jegyezheti el, de más férfi sem jegyezheti el, a gyermek az anyát követi. És melyik ez az eset? Pl. a rabszolganő és az idegen nő gyermeke.

Apák és fiúk.

Nemcsak a gyermeknek van kötelessége a szülővel szemben, — mondja a Talmud, — a szülőnek is van a gyermekkel szemben kötelessége. S a szülői kötelességek sorát betetőzi, hogy mesterségre kell nevelni gyermekét. Ma természetesen, hogy mindenkinek van rendes foglalkozása, de a messzi ókorban még revelációként hangzik a megállapítás:

17) Ha izraelita nő, ne egyen a papi illetékből, mert talán nem volt az eljegyzés érvényes s így a kohanita nem vőlegénye. Ha pedig kohanita nő, ne egyen a papi illetékből, mert talán érvényes az eljegyzés s ő már egy izraelitának a jegyese.

18) Ahol a Thóra a házasságot nem tiltja el a két fél közt.

19) Ahol a Thóra a házasságot a két fél között eltiltja.

20) Ezt és a következő eseteket a Thóra eltiltja. Ez esetben pl. a gyermek nem kohanita lesz, hanem az anyja származását követi.

21) Chaluca: a férj gyermektelenül hal el és a sógor köteles az özvegyet nőül venni, de ha ezt nem teszi s a chalica-szertartással a kötelességet megkerülik, a nő: chaluca.

mindenkinek rendes mestersége legyen, mert a rendszeres munka az, ami elvonja az elmét a bűnös gondolatoktól.

*

Mik a gyermek kötelességei agg szülőivel szemben? Kötelessége, hogy ételt, italt és ruházatot nyújtson nekik, vezesse őket, arcukat, kezüket, lábukat megmossa — a fiugyermek és a leánygyermek egyaránt; csakhogy a férfinak megvan a lehetősége, hogy ezeket a kötelességeket teljesítse, míg az asszonynak (vagyis a leánygyermeknek) nincs meg mindig a lehetősége, hogy ezeket megtegye, mert férje uralkodik felette.

Mik a szülő kötelességei gyermekével szemben? Kötelessége, hogy körülmetélje, hogy kiváلتsa (ha elsőszülött),¹⁾ hogy a Thórában oktassa, hogy mesterségre tanítsa, hogy feleséget szerezzen neki. Némelyek mondják: Uszni is meg kell tanítania.

R. Jehuda mondá: Aki nem taníttatja mesterségre gyermekét, rablómesterségre neveli.

Rabban Gamaliél mondá: Akinek mesterség van a kezében, az hasonlatos a szőlőskerthez, mely sövényvel van elkerítve, vagy az árokhoz, melyet palánk övez.

Ugyanő mondá: Aki mesterséget tanult, hasonlatos az asszonyhoz, akinek férje van; akár díszíti magát, akár nem díszíti, nincs kitéve a (kihívó) pillantásoknak; ha nem díszíti magát, csak bajt hoz magára.²⁾ De aki nem tanult mesterséget, hasonlatos az asszonyhoz, akinek nincs férje; akár díszíti magát, akár nem, ki van téve a (kihívó) pillantásoknak; ha díszíti magát, csak bajt hoz magára.

R. Eleázár — fia r. Cádoknak — mondá r. Gamaliél nevében: Aki mesterséget tanult, bekerített szőlőskerthez hasonlatos, melybe barmok és vadak nem törhetnek be, gyümölcsét a járókelők nem dézsmálhatják meg és nem is láthatják, mi van benne. De aki nem tanult ki mesterséget, oly szőlőskerthez hasonlatos, melynek sövénye beszakadt, a barmok és a vadak betörhetnek rajta, gyümölcsét a járókelők megdezsmálhatják, és megláthatnak mindent, ami benne van.

¹⁾ Az elsőszülött fiugyermeket a kohánitától ki kell váltani, mert minden elsőszülött Istennek van szentelve.

²⁾ Mert az asszonynak mindig díszítenie kell magát férje számára, hogy tessen neki.

Munka.

Rabbi Méir mondá: Mindenütt megtalálja az ember az ő táplálékát. Boldog az, akinek szülei méltó mesterséget folytatnak, jaj annak, akinek szülei méltatlan mesterséget folytatnak.

Mit tegyen az ember? Tiszta mesterségre taníttassa gyermekét, és imádkozzék és könyörögjön kegyelemért táplálékát. Boldog az, akinek szülei méltó mesterséget folytatnak, jaj annak, akinek szülei méltatlan mesterséget folytatnak.

*

— Láttad-e már valaha, — mondá r. Simon ben Eleázár r. *Méir* nevében, — hogy az oroslán terhet cipelt, a gazella mezőt kaszált, a róka kereskedett, a farkas fazekat árult volna? És mégis gond nélkül megélnék!

És miért teremtettek? Azért, hogy engem szolgáljanak. És én miért teremtettem? Azért, hogy Teremtőmet szolgáljam.

Már most ha azok, akik az én szolgálatomra teremtettek, gond nélkül megélnék, mennyivel inkább kellene, hogy én, aki Teremtőm szolgálatára teremtettem, gond nélkül megéljek!

Mi okozza azonban, hogy gondok közt kell megélnem? Bűneim okozzák. Mert bűnösen cselekedtem, megélhetésem meg van keserítve.

*

R. Nehóráj mondá: Nem törődöm én a világnak semmimű mesterségével, fiamat én csak Thórára tanítom; mert a mesterségek csak ifju napjaiban segítik meg az embert, az időtt, midőn még ereje van, — de ha beteggé lesz, vagy korosodik, vagy fájdalmak gyötrik, és nem tud többé dolgozni, éhen pusztul.

De a Thóra? Tiszteltté tesz, megőriz minden bajtól az ifjukorban és boldog jövőt ígér az agg korban. Az ifjukorról mondja az Irás (Jes. 40, 31.): „Az Örökkévalóban reménykedők erőt váltanak, szárnyat emelnek mint a sasok, szaladnak és el nem fáradnak, mennek és el nem bágyadnak.“ És az agg korról mondja a Zsoltáros (92, 15.): „Még gyümölcsöt teremnek a vénségben, üdék és zöldelők lesznek.“

Igy volt már Ábrahám ősatyáinknál is, aki a Thórát követte, mielőtt az még adatott volna, amiért az Irás mondja

(Mózes I. 26, 5.): „Annak fejében, hogy hallgatott Ábrahám a szavamra, és megőrizte őrizetemet, parancsolataimat, törvényeimet és tanaimat.“ És a Thóra felemelte és megáldotta őt ifjuságában, miként olvassuk (u. o. 13, 2.): „Ábrám pedig igen gazdag volt marháiban, ezüstben és aranyban.“ És vidám öregséget szerzett neki, miként (u. o. 24, 1.) olvassuk: „Ábrahám öreg lett, előrehaladt a korban; s az Örökkévaló megáldotta Ábrahámot mindennel.“

*

R. Chizkija mondá Ráb nevében: Ne lakjék az ember oly városban, melyben nincs orvos, nincs fürdő és nincs bíróság.

R. Jósze még hozzátette: Oly városban se lakjék, melyben nincs veteményeskert.

*

R. Chizkija mondá: Az ember egykor számot fog adni mindenről, amit szeme látott, de ő nem élvezte hasznát.

R. Eleázár nagyon ügyelt erre a mondásra és pénzt tett félre, hogy évente egyszer minden gyümölcsből ehessék.

Isten, atya és anya.

Mestereink tanították:

— Olvassuk (Mózes II. 20, 12.): „Tiszteld atyádat és anyádat“; és olvassuk (Pldb. 13, 9.): „Tiszteld az Örökkévalót vagyondból“. Itt az Irás az atya és az anya iránti tiszteletet egybeveti az Isten iránti tisztelettel.

— Olvassuk (Móz. III. 19, 3.): „Mindenki félje anyját és atyját!“; és olvassuk (Móz. V. 6, 2.): „Az Örökkévalót, a te Istenedet féljed!“ Itt az Irás az atya és az anya előtti félelmet egybeveti az Isten előtti félelemmel.

— Olvassuk (Móz. II. 21, 17.): „Aki atyját és anyját átkozza, ölessék meg“; és olvassuk (Móz. III. 24, 15.): „Mindenki, midőn átkozza Istenét, viselje vétkét.“ Itt az Irás az atya és az anya elleni átkozódást egybeveti az Isten elleni átkozódással.

És ez így van jól. Mert mindhárman részesek az emberben.

*

Mestereink tanították:

— Hárman részesek az emberben: Isten, atyja és anyja. Ha az ember tiszteli atyját és anyját, szól Isten: Ugy számítom

be nekik, mintha én magam laktam volna közöttük és engem tiszteltek volna.

Rabbi mondta:

— Nyílt és világos dolog Előtte, aki mondá, hogy: legyen a világ, — hogy a gyermek jobban tiszteli anyját, mint atyját, mert az anya megnyeri szavaival. Azért helyezte a Szent, áldassék! az atya tiszteletét az anya tisztelete elé.

— Nyílt és világos dolog Előtte, aki mondá, hogy: legyen a világ, — hogy nagyobb az atya félelme (tekintélye) a gyermek előtt, mint az anyáé, mert atyja oktatja Thórára; azért helyezte a Szent, áldassék! az anya félelmét (tekintélyét) az atya félelme elé.¹⁾

Tanította egy Mester r. Nachman előtt:

— Midőn valaki fájdalmat okoz atyjának és anyjának, szól Isten: Jól tettem, hogy nem lakom közöttük, mert ha közöttük lagnék, nekem okoznának fájdalmat.

*

Mestereink tanították:

A gyermek tisztelje atyját életében és tisztelje atyját halálában. Hogyan tisztelje életében? Ha valaki helysége lakó-sai előtt atyja miatt tiszteletben áll, ne mondja: küldjete el engem magam miatt, végezzetek velem gyorsan magam miatt, bocsássatok el magam miatt, hanem mindezt atyám miatt.

Hogyan tisztelje halálában? Ha a fiu egy hagyományt²⁾ közöl, melyet atyja szájából hallott, ne így mondja: Mondá atyám, — hanem így szóljon: Mondá atyám, az én uram, ime, hadd legyen én fekvőhelyének kiengesztelése! — De csak tizenkét hónapig szóljon így. Innen kezdve így mondja: Legyen emléke áldásul a túlvilági életre!

*

A Mesterek tanították:

Melyik a félelem? Melyik a tisztelet? Félelem: Ne álljon az ő helyén, ne üljön az ő helyén, ne cáfolgassa szavait, ne ítélje meg. Tisztelet: adjon neki ételt, italt, ruházatot, takarja be, vezesse ki és be.

¹⁾ Mózes II. 20, 12. (Tiszteld atyádat és anyádat) először az atyját és Mózes III. 19, 3. (Mindenké félje anyját és atyját) először az anyát említi.

²⁾ Törvényt, mely nincs leírva, csak a bölcsök ajkán nemzedékről-nemzedékre hagyományozódik.

Tégy jót — kerüld a rosszat!

R. Eleázár — fia r. Simonnak — mondá: Minden parancsot, melyet Isten a Szentföldre való bevonulás előtt adott Izraelnek, a Szentföldön is, kivüle is meg kell tartani. Mind-ama parancsokat azonban, melyeket Isten a Szentföldre való bevonulás után adott Izraelnek, csak *ott* kell megtartani, kivéve a kölcsön elengedését és a héber rabszolga szabadonbocsátását; mert bár e parancsok érvénye a bevonulás után kezdődött, a Szentföldön és kivüle egyaránt meg kell őket tartani.

*

Aki egyetlen jó-cselekedetet³⁾ visz véghez, boldogságot és hosszú életet szerez és elnyeri az országot.⁴⁾ Aki egyetlen bünt⁵⁾ elkövet, sorsa rossz lesz, élete megrövidül és nem nyeri el az országot; róla mondja az Irás (Koh. 9, 18.): „És egy vétkes sok jót veszíthet el;“ az egyetlen bűn által, amit elkövetett, sok boldogságot veszít el.

Az ember mindig úgy tekintse, mintha jó és rossz cselekedetei egyenlő számuak volnának. Ha még egy jócselekedetet visz véghez, üdv neki! mert a jócselekedetek mérlegének szerezte meg a túlsúlyt, — ha még egy bünt követett el, jaj neki! mert a rossz cselekedeteknek szerezte meg a túlsúlyt; róla mondja az Irás: „És egy vétkes sok jót veszíthet el;“ az egyetlen bűn miatt, amit elkövetett, sok jót veszített el (a jó, amit végbevitt, szertefoszlik az egyetlen, döntő, bűnös cselekedet miatt).

R. Simon ben Eleázár mondá: Amennyiben az egyén felett cselekedeteinek többsége szerint, és a világ felett cselekedeteinek többsége szerint tartatik meg az ítélkezés, mindenki vigyázzon, hogy jó és rossz cselekedetei egyensúlyban legyenek. Ha tehát egyetlen jó cselekedetet vitt véghez, üdv neki! mert személyére és az egész emberiségre a jótetteknek szerezte meg a túlsúlyt. De ha egyetlen rossz tettet követett el, jaj neki! mert személyére és az emberiségre a bűnöknek szerezte meg a túlsúlyt; róla mondja az Irás: „És egy vétkes sok

³⁾ Ugy hogy a jó cselekedetek a rosszakat eggyel felülműlják. (Kiddusin 39. b.)

⁴⁾ A túlvilági életet.

⁵⁾ Ugyhogy a bűnök a jócselekedeteket eggyel felülműlják.

jót veszíthet el“; az egyetlen bűn által, amit elkövetett, személyére és az emberiségre sok jót veszített el.

R. Simon mondta: Ha valaki tökéletesen jó volt egész életében és végül bűnre adta magát, mindent elveszített, miként az Irás mondja (Ezek. 33, 12.): „Az igaznak az igazsága nem fogja őt megmenteni, amely napon büntettet követ el.“ Ha valaki tökéletesen gonosz volt egész életében és végül megtért, Isten kegyesen fogadja; miként az Irás mondja (u. o.) „És a gonosznak a gonoszsága — nem fog abban megbotlani, amely napon megtér gonoszságától.“

*

Aki három dologra ügyel, vagyis aki a szent Iratokkal, a Misnával⁶⁾ foglalkozik és viselkedése helyes, róla mondja az Irás (Koh. 4, 12.): „A hármasság nem egyhamar szakad szét.“

A javak szétoztása.

A földi javak beosztásának ez a felsorolása pajzán és szellemes, de egyben mutatja, hogy Izrael főszeménye mindig a bölcsesség keresése volt, mutatja Izrael legendás hódolatát az isteni Jeruzsálem szépsége előtt — és találó itéleteket hallat kora népeiről.

*

Tíz mérték bölcsesség jött le a világra. Kilencet nyert Izrael országa és egyet az egész világ.

Tíz mérték szépség jött le a világra. Kilencet nyert Jeruzsálem és egyet az egész világ.

Tíz mérték gazdagság jött le a világra. Kilencet nyertek a rómaiak és egyet az egész világ.

Tíz mérték szegénység jött le a világra. Kilencet nyert Babylon és egyet az egész világ.

Tíz mérték gőg jött le a világra. Kilencet nyert Élam és egyet az egész világ.

Tíz mérték erő jött le a világra. Kilencet nyert Perzsia és egyet az egész világ.

Tíz mérték féreg jött le a világra. Kilencet nyert Média és egyet az egész világ.

Tíz mérték bűvészet jött le a világra. Kilencet nyert Egyiptom és egyet az egész világ.

⁶⁾ Törvénytannulmány.

Tíz mérték kiütés jött le a világra. Kilencet nyertek a sertések és egyet az egész világ.

Tíz mérték erkölcstelenség jött le a világra. Kilencet nyert Arábia és egyet az egész világ.

Tíz mérték arcátlanság jött le a világra. Kilencet nyert Mezené és egyet az egész világ.

Tíz mérték fecsegés jött le a világra. Kilencet nyertek az asszonyok és egyet az egész világ.

Tíz mérték feketeség jött le a világra. Kilencet nyertek a kusiták és egyet az egész világ.

Tíz mérték álmoság jött le a világra. Kilencet nyertek a rabszolgák és egyet nyert az egész világ.

Jannaj király.

A Kiddusin traktátus e helye történeti jelenetet ad elő a Haszoneus dinasztia (időszám. előtti I. száz.) korából, a Jannaj király idejében dúló szadduceus és farizeus pártharcokból. A jelenet magva, hogy a szadduceus Eleázár ben Poéra a királyt a farizeusok ellen ingerli, ami sikerül is neki. A farizeusok nem jó szemmel nézték, hogy a dinasztia harcban, hódításban keresi a dicsőséget és nem Isten igéjének magyarázatában. Rossz szemmel nézték, hogy a király egyszemélyben véreskezű hadvezér és Istennek felkent főpapja. E lényegi kifogásokon kívül formahibát is rebesgettek: a király anyja valaha fogoly volt, Modáim várában és ez a körülmény a királyt a törvény szerint alkalmatlanná teszi a főpapságra. A szóbeszéd vizsgálat alá kerül, nem bizonyul valónak, a király rettenetes vérengzéssel torolja meg a farizeusok vádját, a tudósok tömegeit gyilkoltatja le, a tudomány veszedelembé kerül, míg Simon ben Setách „a Thórárt újból helyre nem állította“.

*

Jannaj király hadba vonult Kochlith ellen, mely a Puszta-ban fekszik és elfoglalt hatvan várost. És igen örvendett, midőn győztesen visszatért és örömeiben lakomára hívta meg Izrael valamennyi bölcsét.

— Atyáink, — mondá, — sósfüveket ettek, midőn a Szentély építésével voltak elfoglalva, mi is együnk sósfüveket atyáink emlékére.

És feltálaltak arany asztalokon sósfüveket és ettek.

Últ ott az asztalnál egy csúfolódó, rossz szívű, semmirevaló ember, neve Eleázár ben Poéra.

— Jannaj király, — szólt Eleázár ben Poéra a királyhoz, — a farizeusok szive ellened van.

— Mit tegyek? — kérde a király.¹⁾

— Állasd fel őket a főpapi homlokdísszel, mely szemeid között van.²⁾

A király megtette.

Volt ott a társaságban egy aggastyán, nevére Jehuda ben Gedidjah.

— Jannaj király, — szólt Jehuda ben Gedidjah a királyhoz, — elégedj meg a királyi koronával, engedd át a pápi koronát Áron ivadékának!

Rebesgették ugyanis, hogy a király anyja valaha fogoly volt Modaim várában.

A dolgot megvizsgálták, de nem találták valónak és Izrael bölcsei haragosan bocsáttattak el a király elől.

— Jannaj király, — szólt ekkor Eleázár ben Poéra a királyhoz, — egy közembernek Izraelben, el kellene azt a szégyent túrnie, de te, király és főpap, tűrheted-e?

— Hát mit tegyek?

— Ha hallgatsz tanácsomra, eltiprod őket.

— De mi lesz a Thórával?³⁾

— Ott fekszik összegöngyölve a sarokban. Aki akarja tanulni, jöjjön és tanulja.

R. Nachman bar Jiczhak mondá: A hitetlenség szelleme azonnal beférkőzött a király szívébe, mert azt kellett volna válaszolnia:

— Az irott Tannal így van, — de mi lesz a szóbeli Tannal?⁴⁾

És Eleázár ben Poéra miatt a veszedelem azonnal feltornyosodott és megöletett Izrael valamennyi bölcse . . . .

És a világ pusztá és kietlen volt, mígnem eljött Simon ben Setach, aki a Thórárt régi fényében újra felragyogtatta.

¹⁾ Hogy efelől megbizonyosodjam.

²⁾ A király volt egyben a főpap is. Ha felteszi a homlokdísz, mely főpapi méltóságára emlékeztet, a farizeusok ki fogják fejteni véleményüket, szint vallanak.

³⁾ A Thóra tanulmányozásával, ha a tudósokat kiirtatom.

⁴⁾ Amely csupán tanításban, szájhagyomány útján marad fenn.

כתובות

Kethuboth.

A Kethuba az az összeg, melyet a férj válás vagy özvegy-ség esetére a házassági szerződésben neje számára biztosít. A traktátus, mely róla nyerte nevét, először a kethuba összegét határozza meg, majd azt fejtegeti, mikor igényelheti és mikor nem igényelheti az elvált vagy az özvegy nő a kethuba-összeget, később szól a férj és feleség házastársi és vagyoni viszonyatairól, és még sok egyébről, ami a tárgyalás folyamán felmerül. A traktátus, mely a Talmud növédelmi törvényeit foglalja egybe, tizenhárom fejezetre oszlik.

A kethuba törvényei.

A kethuba összege.

— A hajadon kethubája kétszáz ezüst, az özvegy-asszonyé száz ezüst.

A hajadon kethubája, valamint azé, aki még az eljegyzés alatt¹⁾ lett özvegyé, elvált nővé vagy chalucává,²⁾ — kétszáz ezüst,³⁾ de fennállhat velük szemben a szüzesség panasza.⁴⁾

A szüzesség panasza.

— Aki nőt vesz el és nem talál nála szüzességet, — a nő azt mondja: — Amióta eljegyeztél, követtek el rajtam erőszakot . . . s a férfi azt mondja: — Nem, hanem bizony még mielőtt eljegyeztelek téged, s az én vételem téves vétel volt —

Rabban Gamaliél és r. Eliezer azt mondják: — Hinni kell a nőnek. — R. Józua mondja: — Nem a nő szájából élünk,⁵⁾ s míg nem hoz bizonyosságot szavai mellett, feltesszük, hogy az eljegyzés előtt követtek el erőszakot rajta.

Hajadon volt-e vagy özvegy?

— Az asszony, aki megözvegyül vagy akitől férje elvált, — ő azt mondja: — Hajadon voltam, midőn elvettél,⁶⁾ — de a férfi azt mondja: — Nem, özvegyasszony voltál, midőn elvettelek, —

1) A házassági szerződés az első férjjel már jogérvényesen megvolt, de a házassági aktus még nem történt meg.

2) Az özvegyet, kinek férje gyermektelenül halt el, a sógornak kell nőül venni, amit a sarulehuzás szertartásával kerülnek meg.

3) A második férj részéről.

4) Ha a második férj nem talál szüzességet, a nő elveszítette kethuba-igényét.

5) Nem ő az a fél, akinek hihetnénk.

6) Itt persze az elvált nőről van szó. Özvegy nőnél az örökösökkel folyhatik a vita. Mert ha hajadon volt, mikor elvette, 200 ezüstöt kap, ha özvegyasszony volt, csak 100 ezüstöt kap kethubába.

ha vannak tanuságtevők, hogy menyegzőjén fátyolban és vállára omló hajjal ment ki,⁷⁾ kethubája kétszáz ezüst.

Rabbi Jochanan ben Beroka mondja: — Pörkölt gabonaszemek osztogatása is bizonyosság.⁸⁾

A menyasszony dicsérete.

— Mestereink tanították:

— Mit mondanak a menyasszony előtt?

Sammaj iskolája tanítja: — Olyannak mondják, aminő valóban.

Hillél iskolája tanítja: — Szép menyasszony! kedves menyasszony! — így szólnak előtte.

Vitáztak Sammaj hivei Hillél hiveivel:

— Hátha sánta? Hátha vak? Akkor is azt mondják: — Szép menyasszony! kedves menyasszony!? Hiszen az Irás (Móz. II. 23.) tanítja: „Tartózkodj a hazug beszédteől!”

Felelték a hilleliták a sammajitáknak:

— Hát szerintetek, aki a piacon rossz vételt csinált, dicsérni igyekszik-e vételét önmaga előtt, avagy ócsárolni igyekszik?! Nemde, dicsérni igyekszik?!

Ekkor mondták ki a bölcsek:

— Az ember legyen mindig tekintettel embertársaira!

A csábító és az erőszaktevő.

— Aki leányt elcsábított, háromféle büntetést fizet, de aki erőszakot követett el rajta, négyféléét.

A csábító szégyendíjat, kártérítést és büntetést fizet. Az, aki erőszakot követett el, még fájdalomdíjat is.

Mi a különbség az erőszakot elkövető és a csábító között? Aki erőszakot követett el, fájdalomdíjat fizet, a csábító nem fizet fájdalomdíjat.

Aki erőszakot követett el, azonnal kell fizetnie. A csábítónak csak akkor, midőn [a nőt] elküldi házából.

Az erőszakot-elkövető viseli a következményeket, — a csábító pedig, ha el akarja [a nőt] küldeni, elküldheti.

⁷⁾ Esküvőjére, atyja házából. Hajadonok így szoktak esküvőjükre menni.

⁸⁾ Hajadonok esküvőjén pörkölt gabonaszemeket szoktak osztogatni.

Mi az, hogy „viseli a következményeket?“ Még ha sánta, ha vak, ha fekélyes nő volt is [feleségül kell vennie].

De ha fajtalanságot tapasztalt nála, vagy ha nem méltó, hogy Izrael közösségébe lépjen, nem szabad megtartania, mert írva van (Mózes V. 22, 29.): „És *neki* legyen feleségül,“ — feleségül, aki illik neki.

A leány átadása.

— A leány az apa birtokában van mindaddig, míg házasság által a férj birtokába nem került.

Ha az apa átadta a férj kiküldötteinek, úgy már a férj birtokában van.

Ha az apa együtt ment a férj kiküldötteivel, vagy ha az apa kiküldöttei együtt mentek a férj kiküldötteivel, úgy még az apa birtokában van.

Ha az apa kiküldöttei átadták a férj kiküldötteinek, úgy már a férj birtokában van.

Ha nem volt kethuba-irat . . .

— Ha a férj annak idején nem írt kethubát,⁹⁾ hajadon¹⁰⁾ kétszáz ezüstöt, özvegyasszony¹¹⁾ száz ezüstöt hajt be (a kethuba összege fejében), mert ez bírósági feltétel.

*

— Noha kimondták, hogy hajadon kétszáz ezüstöt hajt be, özvegyasszony pedig száz ezüstöt, ha a férj többet akar ráírni, százszor annyit is ráírhat. Ha az asszony özvegyé lett vagy férje elvált tőle, akár még jegyességük alatt,¹²⁾ akár a menyegző után, behajthatja az egész összegét.

Rabbi Eleázár ben Azarja mondja: Ha a menyegző után — behajthatja az egész összeget; de ha még jegyességük alatt (lett özvegyé vagy elvált asszonnyá), — hajadon, kétszáz ezüstöt hajt be és özvegyasszony száz ezüstöt; hiszen azzal a feltétellel írta rá a pénzt, hogy nőül fogja venni.

⁹⁾ S most elvált vagy meghalt.

¹⁰⁾ Ha férjhezmenetelekor hajadon volt.

¹¹⁾ Ha második férjhezmenése idejében özvegyasszony volt.

¹²⁾ Jegyesség úgy értendő, hogy a házassági szerződés már jogérvényesen meg volt írva.

Az asszony munkája.

— Ezek azok a munkák, amelyeket az asszony ura házában elvégez: őröl, süt, mos, főz, szoptatja gyermekét, megveti neki az ágyat, gyapjút készít.

Ha hozott magával egy rabszolganőt, úgy nem őröl, nem süt, nem mos.

Ha *kettőt* hozott, nem főz és nem szoptat gyermeket.

Ha *hármat* hozott, nem vet neki ágyat és nem készít gyapjút.

Ha *négyet* hozott, az emelvényen ül.¹³⁾

Rabbi Eleázár mondja:

— Még ha száz rabszolganőt hozott is magával, kényszerítse, hogy (legalább) gyapjút készítsen, mert a tétlenség bűnös gondolatokra csábít.

A legkisebb hozomány.

— Aki leányát egyszerűen¹⁴⁾ férjhez adja, ne adjon neki kevesebbet ötven zuznál.¹⁵⁾

Ha úgy döntött, hogy csupaszon¹⁶⁾ adja férjhez, ne mondja a férj:

— Midőn majd házamba viszem, be fogom fedni ruhámmal, — hanem fedje be, midőn a leány még atyja házában van.

És így aki árvaleányt ad férjhez,¹⁷⁾ ne adjon neki kevesebbet ötven zuznál. Ha van a pénztárban, úgy el kell még látni őt illő tisztelete szerint.

Ha a kethuba már nem érintetlen.

— Ha kethubája már nem érintetlen,¹⁸⁾ ne adassék ki az összeg, csak eskü ellenében.¹⁹⁾

Ha van egy tanu, aki állítja, hogy már kifizették, ne adassék ki az összeg, csak eskü ellenében.

(Ha) az árvák vagyonából vagy eladott vagyonból, vagy

¹³⁾ Még csak arra sem kérheti: hozd nekem ide ezt vagy azt.

¹⁴⁾ Hozományról nem is esik szó.

¹⁵⁾ Kis pénzegység.

¹⁶⁾ Minden nélkül.

¹⁷⁾ Jótékony adományalapból.

¹⁸⁾ Egy részét állítólag már megkapta.

¹⁹⁾ Az asszony esküvel bizonyítsa igazát.

a férj távollétében (kell az összeget kifizetni), ne adassék ki az összeg, csak eskü ellenében.

*

Mi az, hogy „kethubája már nem érintetlen?“ Ha pl. a kethuba-összeg ezer zúz, s a férj²⁰⁾ azt mondja: — Már átvetted kethubád összegét; S a nő feleli: — Nem vettem át, csak száz zuzt, — ne adassék ki a maradékösszeg, csak eskü ellenében.

Mi az, hogy „van egy tanu, aki állítja, hogy már kifizették?“ Ha pl. a kethuba-összeg ezer zuz s a férj azt mondja: — Már átvetted kethubád összegét! S a nő feleli: — Nem vettem át, csak száz zuzt, s van egy tanu, aki állítja, hogy már kifizették, — ne adassék ki az összeg, csak eskü ellenében.

Mi az, hogy „eladott vagyomból?“ Eladta vagyonát másoknak s most a vevők fizetik ki a kethuba-összeget, — ne adassék ki az összeg, csak kethuba ellenében.

Mi az, hogy „az árvák vagyonából?“ A férj meghalt és vagyonát árváira hagyta s most az árvák fizetik ki a kethuba-összegét, — ne adassék ki az összeg, csak eskü ellenében.

Mi az, hogy „a férj távollétében?“ A férj a tengerentúlra távozott s távollétében fizetik ki a kethuba-összeget, — de nem fizetik ki, csak eskü ellenében.

Ha több felesége volt . . .

— Akinek három felesége volt és meghalt, — s az egyik asszony kethubája száz ezüst, a másodiké kétszáz s a harmadiké háromszáz ezüst, de az örökségben csak száz ezüst van. a száz ezüstöt arányosan felosztják. Ha kétszáz ezüstöt hagyott hátra, a százezüstös özvegy ötven ezüstöt kap, a kétszáz-ezüstös és a háromszáz-ezüstös özvegy pedig három-három aranydénárt.²¹⁾ Ha háromszáz ezüstöt hagyott hátra, a százezüstös özvegy ötven ezüstöt kap, a kétszáz-ezüstös özvegy száz ezüstöt, a háromszáz ezüstös pedig hat aranyat.²²⁾

És így hárman, akik közös üzletbe pénzt fektettek, akár kevesebb lett a pénz, akár megszaporodott, ezen az alapon osztzkodnak.

²⁰⁾ Miatán válólevelet adott.

²¹⁾ Egy arany-dénár = huszonöt ezüst-dénár, tehát ezek hetvenöt-hetvenöt ezüstöt kapnak.

²²⁾ Vagyis hatszor huszonöt = százötven ezüstöt.

Az özvegy sorsa.

— Ha az özvegy azt mondja: — Nem tudok távozni férjem házából, — az örökösök nem mondhatják: — Menj atyád házába, mi majd ellátunk téged, — hanem ellátják és adnak neki lakóhelyet, illő tisztelete szerint.

Ha az özvegy azt mondja: — Nem tudok távozni atyám házából, — az örökösök válaszolhatják: — Ha nálunk vagy, van ellátásod, de ha nem vagy nálunk, nincs ellátásod.

Ha az özvegy panaszkodik, hogy: ő szült, s ők a szülöttek, — ellátják őt, még ha atyja házában van is.

A kethuba — idegen pénznemben.

Ha Izrael földjén vett asszonyt és Izrael földjén vált is el tőle, Izrael földjének pénzében kell kiadni (a kethuba összegét).

Ha Izrael földjén vett asszonyt és Kappadóciában²³⁾ vált el tőle, Izrael földjének pénzében kell kiadni.

Ha Kappadóciában vett asszonyt és Izrael földjén vált el tőle, Izrael földjének pénzében kell kiadni. Rabban Simon ben Gamaliel mondja: Kappadócia pénzében²⁴⁾ adja ki neki.

Ha Kappadóciában vett asszonyt és Kappadóciában vált is el tőle, Kappadócia pénzében kell kiadni (neki a kethuba összegét).

A forgandó sors.

Mestereink tanították:

— R. Jochanan ben Zakkaj egyszer számárháton utazott. Jeruzsálemből indult és tanítványai mögötte haladtak. Látja, ime, hogy egy leány árpaszemeket szedeget fel az arabok állatainak szemetjéből. Midőn a leány a Mestert megpillantotta, beburkolózott hajába, eléje lépett és így szólt hozzá:

— Rabbi, adj ennem!

— Leányom, ki vagy te? — kérde r. Jochanan ben Zakkaj. S a leány válaszolt:

— Nikodemos ben Gorion leánya vagyok.

— Leányom, hová lettek atyád házának kincsei? — ámult el a Mester.

²³⁾ Kisázsiai tartomány.

²⁴⁾ Nagyobb és nehezebb pénzek, mint amelyek Izraelben közkézen forogtak.

— Rabbi, nem példálóznak-e így Jeruzsálemben: A pénznek sója, ha gyérül,¹⁾ vagy: A pénznek sója a jótékonyosság?

Kérdé a Mester:

— És hová lettek apósod házának kincsei?

— Az egyik a másikat döntötte a romlásba. (És felsírt és mondá): Rabbi, emlékszel-e, midőn házassági szerződésemet lepecsételted?

— Jól visszaemlékezem, — szólt tanítványaihoz a Mester, — midőn házassági szerződését lepecsételtem. „Ezerszer ezer arany dénárt atyja házából,“ olvastam benne, azonkívül, amit apósa házából kapott.

És könnyek gyűltek r. Jochanan ben Zakkaj szemébe és mondá:

— Boldogok vagytok, Izrael gyermekei! Midőn Isten akaratát megteszitek, egy nép és egy nyelv sem uralkodhatik fölöttetek, — de midőn nem teszitek meg akaratát, Isten egy alacsony nép hatalmába dönt titeket, és nem csupán hogy egy alacsony nép hatalmába, hanem egy ilyen alacsony nép barmának a hatalmába!

*

Hát nem gyakorolt-e Nikodemos ben Gorion jótékonyaságot? Hiszen tanultuk:

— Beszélték Nikodemos ben Gorionról, hogy midőn palotájából a tanházba ment, finom szőnyegetek terítették ki alatta, és jöttek a szegények és felgöngyölték mögötte?!

— Nikodemos a jótékonyaságot vagy csupán dicsvágyból gyakorolta, — hangzik a felelet, — vagy legalább nem úgy gyakorolta, ahogyan kellett volna gyakorolnia. Amint mondani szokták: A teve szerint igazodik a teher.

Az elvált asszony.

— Mondá r. Jákob bar Acha: Így mondá r. Eleázár:

— A próféta szava (Jes. 58, 7.): „És *véredtől* ne húzódj el,“ úgy értendő: *Elvált feleségedtől* ne húzódj el.

A galileai r. Jószenak sok gondot okozott a felesége.

— Válj el tőle, — biztatta r. Eleázár ben Azarja, — mert nem tisztel téged.

¹⁾ A pénz sója: ami marandandóvá teszi; ha gyérül: ha jótékonyaságot gyakorolnak vele.

— Amit magával hozott,¹⁾ igen sok nekem, — mondá a Mester.

— Majd én adni fogom, csak válj el tőle!

Adta, — és elvált tőle.

Az asszony ment és később a város meghódítójának feleségévé lett. Idővel ez elveszítette vagyonát, megvakult, koldulva járkált városról városra és felesége vezette. Egy ízben bejárták az egész várost és semmitsem kaptak. Kérdé a vak koldus:

— Van-e még itt egy utca, amelyben kaphatnánk valamit?

— Van, — szól az asszony, — de ott lakik az első uram, aki elvált tőlem, és ezért én nem mehetek oda.

Erre elkezdte ütni.

Ebben a pillanatban ment arra a galileai r. Jósze és meghallotta hangját, mert az utcán érte a szégyen. Fogta az asszonyt, bevezette házai egyikébe és eltartotta élete végéig, az Irás szava szerint: „És ne húzódj el véredtől“, azaz *elvált feleségedtől* . . .

. . . És mégis,²⁾ megfigyelték hangját éjjelenként, és hallották, amint mondá:

— Nem jól van ez így. Jobb a külső fájdalom a belső szenvedésnél.

A halál angyala.

Misztikus fejezetek következnek itt a halál angyalának és a nagy tudósoknak barátságáról. A halál angyala még életükben megmutatja a Bölcséknek a helyet, ahol a Paradicsomban ülni fognak. Emberkaszázó szerszámát is kezükbe adja, amit csak nagynehezen szerez vissza tőlük. A Bölcs még életében bejut a Paradicsomba s — mint a görög gondolatkörben az elysiumi mezőkön — a régi Mesterekkel találkozik és beszél.

Ezek a fantasztikus fejezetek, melyek a tudásnak és a lelki nagyságnak halálok fölött is diadalmaskodó erejét is akarják példázni, felfedik előttünk egyben, hogy a zsidó képzelőerő a zsidó Elysium mezein nem a fegyver hőseit, hanem a szellem, a tudás bajnokait (egy Elijáhut, egy Simon ben Jochájt) pillantja meg.

*

¹⁾ Vagyis amit válás esetén vissza kell adnom neki.

²⁾ Bár azelőtt koldulni járt és most eltartották ebben a házban.

Midőn r. Józsuá ben Lévi halálos ágyán feküdt, szólt Isten a Halálangyalhoz:

— Menj és tedd meg, amit kíván!

Az angyal ment és megjelent neki. Mondá a Mester:

— Mutasd meg helyemet (a Paradicsomban)!

— Legyen! — szólt a Halálangyal.

— Add ide késedet, — mondá a Mester, — még megijesztesz vele az úton.

Az angyal átadta kését.

Midőn odaérkeztek, az angyal felemelte a Mestert (a falra) és megmutatta neki helyét. A Mester azonban átugrott és leesett a tulsó oldalon. De az angyal még megragadhatta köpenye szélét.

— Esküszöm, hogy nem megyek ki innen! — kiáltott fel a Mester . . .

. . . És megszólalt ekkor a Szent, áldassék!:

— Ha valaha is kérte, hogy esküjét feloldják, úgy ez az eskü is oldassék fel,¹⁾ de ha sohasem kérte, ez se oldassék fel.²⁾

(Tehát ott maradt.)

Szólt ekkor a Halálangyal:

— Add vissza késemet!

Nem adta.

Égi Hang jött le és mondá:

— Add vissza neki, mert szüksége van reá az emberiségnek.

*

És Elijáhu kiáltozott előtte:

— Csináljatok helyet Lévi fiának! Csináljatok helyet Lévi fiának!

Körülment és találta r. Simon ben Jochájt, amint tizenhárom vert-arany széken ült.

— Te vagy-e az a Lévi fia? — kérdé.

— Én vagyok, — felelte.

— Feltűnt-e a szívérvány a te idődben?

— Feltűnt! — válaszolta.

¹⁾ És a Paradicsomból távoznia kell.

²⁾ És a Paradicsomban maradhat.

— Ha így van, — folytatta r. Simon ben Jocháj, — úgy nem vagy te Lévi fia . . .³⁾

. . . De ez nem így volt, mert tényleg nem tűnt fel az ő idejében, de r. Józua ben Levi így gondolkozott:

— Ezt az érdemet nem fogom felróni magamnak.⁴⁾

* * *

R. Chanina bar Pápá a Halálangyal barátja volt. Midőn haláloságján feküdt, így szóltak a Halálangyalhoz:

— Menj és tedd meg, amit kíván!

Az angyal ment és megjelent neki. Mondá a Mester:

— Hagyj még harminc napig élnem, hogy átismételhessek mindent, amit tanultam, mert így szólnak (ahhoz, aki a túlvilágra jön):

— Boldog, aki ide jön, és minden, amit tanult, vele van!
A Halálangyal engedett.

Harminc nap multán ismét eljött és megjelent neki. Szólt r. Chanina:

— Mutasd meg helyemet (a Paradicsomban).

— Legyen! — felelte a Halálangyal.

— Add ide késedet! — mondá r. Chanina, — még megijesztesz velem az úton.

— Ugy akarsz elbánni velem te is, mint a barátod elbánt — válaszolt a Halálangyal.

— Hozz elő egy Thóratekerceszt, — védekezett r. Chanina, — és nézd meg, van-e írva benne valami, amit én nem tartottam be.

— Görnyedtél-e — mondá a Halálangyal — a fekélyesek mellett és tanítottad-e őket Thórára (mint r. Józua tette)?

. . . Midőn meghalt, tűzoszlop szállt le és megállt közte és az emberek közt.⁵⁾

Már pedig hagyomány, hogy nem száll le tűzoszlop, csak egy vagy két jámborra egy nemzedékben.

³⁾ A szívárvány a szövetség jele, hogy Isten a világot nem fogja többé elpusztítani. De ha van a nemzedékben igazi jámbor, nincs szükség erre a jelre, mert a világ már miatta sem pusztul el. Te tehát nem vagy igazi jámbor.

⁴⁾ Nem akarta önmagáról bizonygatni, hogy az igazi jámborok közül való.

⁵⁾ Akik körülte álltak.

A haldokló.

R. Chijja mondá:

— Aznap, melyen Rabbi¹⁾ meghalt, megszűnt a szentség.²⁾

Tanultuk: Midőn Rabbi beteg volt, meglátogatta r. Chijja és ime, a Mester sir. Szólt:

— Mesterem, miért sírsz? Hiszen tanultuk: Ha a haldokló a halál percében nevetett, jó előjel számára, ha sírt, rossz előjel számára.

Ha arccal fölfelé volt fordulva, jó előjel számára, ha arccal lefelé volt, rossz előjel számára.

Ha arccal a nép felé volt fordulva, jó előjel számára, ha arccal a fal felé volt, rossz előjel számára.

Ha arca fakó volt, rossz előjel számára, ha arca fényes volt és piros, jó előjel számára.

Ha szombat előestjén hal meg, jó előjel számára,³⁾ ha szombat távoztakor hal meg, rossz előjel számára.

Ha az engesztelőnap előestjén hal meg, rossz előjel számára, ha az engesztelőnap távoztakor hal meg, jó előjel számára.⁴⁾

Ha altesti betegségben hal meg, jól előjel számára, mert a legtöbb jámbor altesti betegségben hal meg.

És megszólalt Rabbi:

— Én a Thóra miatt és a parancsolatok miatt sírok.

*

A halál órájában az Ég felé nyujtotta Rabbi mind a tíz ujját és mondá:

— Világ Ura! Tiszta és világos Te előtted, hogy mind a tíz ujjammal a Thórában fáradoztam és hogy a legkisebbel sem kerestem a magam számára élvezetet, — legyen a Te akaratod, hogy béke jusson részemül nyugvóhelyemen!

Égi Hang szállt le ekkor és szóla:

¹⁾ Teljes neve Rabbi Jehuda Hanászi, időszám. u. 200. körül élt, a Misna szerkesztője, a legjelentékenyebb Mesterek egyike.

²⁾ Azóta nincsenek igazi jámborok.

³⁾ Mert azonnal nyugalommal kezd.

⁴⁾ Mert bűnei ki vannak engesztelve s így bűn nélkül halt meg.

— „Térjen be békében, nyugoszhatnak fekvőhelyeiken, aki egyenességében jár.“ (Jes. 57, 2.).

*

— Hiszen úgy kellene állani: „*fekvőhelyeden?!*“

Bizonyíték ez r. Chijja bar Gamda számára, aki r. Jósze bar Saul nevében így mondá:

— Amikor a jámbor a világról eltávozik, felszólalnak a szolgálattelvő angyalok az Ur előtt:

— Világ Ura! Ez és ez a jámbor jön!

— Jöjjenek a jámborok, — szól Isten, — menjenek elébe és mondják neki:

— Térjen be békében!

Azután „nyugoszhatnak fekvőhelyeiken“.

Gyászbeszéd.

R. Chijja bar Abba volt Res Lakis gyermekeinek tanítója a Szent Iratokban, vagy mint mások mondják, a Misnában. Midőn az egyik gyermek meghalt, nem látogatta meg rögtön az első napon. Másnap elvitte hozzá Jehuda bar Nachmant, a tolmácsát,¹⁾ hogy adjon elő valamit a gyermek haláláról. S ez így kezdte:

— Olvassuk (Mózes V. 32, 19.): „Látta az Örökkévaló és megvetette — bosszuságból fiai s leányai miatt.“ Az értelem ez: Oly nemzedékben, melyben az atyák a Szentet, áldassék! felharagítják, haragját fiaikon és leányaikon tölti ki, akik meghalnak, midőn még kicsinyek.

Mások mondják: Az elhunyt már ifju volt, és a szónok így kezdte:

— „Azért nem örül ifjain az Úr és nem irgalmaz árváinak és özvegyeinek, mert mindnyája istentelen és gonosztevő és minden száj aljasságot beszél. Mindamellet nem fordult el haragja és egyre kinyújtva keze.“ Mi az, hogy „ . . . egyre kinyújtva keze?“ R. Chanan bar Ráb mondá: Mindenki tudja, hogy miért viszik a menyasszonyt a menyegzőre, mégis aki aljas beszédre nyitja ajkát és aljas dolgokat mond, annak sze-

¹⁾ A tolmács a Mester előadását hangosan szokta közölni a hallgatósággal.

rencséje még ha hetven esztendőre volt is megpecsételve, szerencsétlenségre fordul át . . .

— Vigasztalni jött — s a bánatot növelte?!

— Oly becsült vagy te (Isten előtt), — fordult a szónok a gyászoló atyához, — hogy az egész nemzedék bűnéért téged ragad meg és sujt le.

*

Mondá neki:

— Beszélj valamit Isten dicséretéről.

Igy kezdte:

— Isten, aki nagy az ő nagyságának teljében, hatalmas és erős a félelmetes jelenségek sokaságában, aki szavával életre kelti a holtakat, aki nagy dolgokat művel, melyek ki nem kutathatók, és csudákat művel szám nélkül, — áldassál, ó, Örökkévaló, aki a halottakat életre kelted.

*

— Mondj valami vigasztalót a gyászolóknak!

Igy kezdte:

— Testvéreim, akiket ez a gyász gyötör és szétmorzsol, gondoljátok meg, hogy ez a végzet öröktől fogva fennáll, ösvény ez a Teremtés hat napja óta. Sokan ittak már (e pohárból) és sokan fognak még inni belőle; miként az elődök lakomája, olyan az utódok lakomája. Testvéreim, a vigasztalások Ura vigasztaljon meg titeket! Áldassék a gyászolók Vigasztalója!

[Abbajje²⁾ mondá: Mondható, hogy „sokan ittak már“, de nem mondható, hogy „sokan fognak még inni.“ Ugyszintén mondhatják, hogy „miként az elődök lakomája“, de ne mondják, hogy „olyan az utódok lakomája.“ Mondá ugyanis r. Simon ben Lakis, és r. Jósze nevében is tanították:

— Ne nyissa meg az ember az ajkát a sátán előtt.

Mert alig olvassuk (Jes. 1, 9.): „Ugy jártunk volna, mint Szodoma, Amorához volnánk hasonlók“, máris ez jön utána: „Halljátok az Örökkévaló igéjét, Szodoma vezérei.“]

*

²⁾ A Talmud a gyászbeszédet itt megszakítja és közbetoldja Abajje megjegyzéseit. A közbetoldás szögletes zárójelben van.

— Mondj valamit azoknak, akik a gyászolókat vigasztalják!

Igy kezdte:

— Testvéreim, akik szeretetet gyakoroltok, oly atyák fiai, akik szeretetet gyakoroltak, ti, akik erősen kitartotok Ábrahám ősatyánk szövetségében, amint írva van (Mózes I. 18, 19.): „Mert én tudom róla, hogy megparancsolja fiainak és házának maga után, hogy őrizték meg az Örökkévaló útját, cselekedve igazságot és jogot,“ testvéreim, a jótettek Ura jutalmazza meg jótetteket! Áldassál, aki a jótettet megjutalmazod!

*

— Mondj valamit egész Izraelről!

Igy kezdte:

— Világok Ura! váltsd meg és szabadítsd meg, mentsd meg és segítsd meg népedet a dögvésztől, a kardhaláltól, a fosztogatástól, az üszöktől³⁾ és a fonnyadástól, és mindenfajta büntetéstől, mely dúl és a világra támad! Mielőtt hívunk, hallgass meg! Áldassál, aki a dögvészt megszünteted!

³⁾ Ez és a következő a gabonabetegségekre vonatkozik.

גִּיטִין

(

Válólevek.

Ez a traktátus a házassági válólevélre vonatkozó törvényeket tárgyalja. A házasság ugyanis csak akkor van végérvényesen felbontva, ha az asszony a férjéről válólevelet kapott. A válás főtörvénye Mózes ötödik könyvében (24, 1.) van megírva. A Gittin traktátus kilenc fejezete a válólevél külsőségeivel (szövege, tanuk, átadás stb.) foglalkozik. A válás teljesen a férfi akaratától függ, a nő nem kezdeményezheti a válást.

A válólevél.

A válás alaptörvénye Mózes ötödik könyvében (24, 1.) így hangzik:

— „Midőn elvesz valaki feleséget és férjévé lesz, akkor léssen, ha nem talál kegyet szemeiben, mert talált rajta szemérmetlen dolgot, ír neki válólevelet, kezébe adja és elküldi házából.“

Ez a válás bibliai alaptörvénye. Az a rövid pár szó, melylyel a biblia a válás okát, a válólevelet és a válólevél átadását érinti, hatalmas talmudi diskussziók alapjává válik. Alanti talmudi fejezetek is főként ezeket a kérdéseket s a válólevél egyéb alakításait tárgyalják.

A válólevél átadása megbízott útján.

— Aki válólevelet hoz messze országból a férj megbízottjaként az asszony részére, kell, hogy így szóljon:

— Elöttem iratott, előttem záratott le.

*

— Aki válólevelet hoz messze országból, és így szól:

— Elöttem iratott, de nem előttem záratott le, — vagy:

— Elöttem záratott le, de nem előttem iratott, — vagy:

— Az egész előttem iratott, de csak részben záratott le előttem,¹⁾ — vagy

— Fele iratott előttem, de előttem záratott le teljesen, — a válólevél érvénytelen.

Ha az egyik szól:²⁾

— Elöttem iratott, — s a másik szól:

— Elöttem záratott le, — érvénytelen. Ha ketten szólnak:³⁾

— Elöttünk iratott, — s a harmadik szól:

— Elöttem záratott le, — érvénytelen; r. Jehuda mondja.
— Érvényes.

1) Két tanúnak kell a válólevelet aláírnia, de jelenlétemben csak egy tanú írta alá.

2) Ha két megbízott hozta a válólevelet.

3) Ha három megbízott hozta a válólevelet.

Ha az egyik szól:

— Elöttem iratott, — s ketten szólnak:

— Elöttünk záratott le, — érvényes.

Mikor irták?

— Ha irták nappal és lezárták nappal, ha irták éjjel és lezárták éjjel, ha irták éjjel és lezárták nappal,⁴⁾ — érvényes.

Ha irták nappal és lezárták éjjel,⁵⁾ — érvénytelen; r. Simon mondá: — Érvényes. Mert így mondá r. Simon:

— Minden okirat, mely nappal iratott és éjjel záratott le, érvénytelen, kivéve az asszonyi válólevelet.

Mivel irják?

— Mindennel irhatnak: tintával, zöld fűnedvvel, miniummal, fanedvvel, adraminttal, általában minden anyaggal, aminek nyoma maradandó. De nem irhatnak: italokkal, gyümölcsnedvvel, sem semminő anyaggal, aminek nyoma nem maradandó.

Mire irják?

Mindenre irhatnak: fügefalevélre; tehén szarvára, ha neki ajándékozza a tehenet; rabszolga kezére, ha neki ajándékozza a rabszolgát. A galileai r. Jósze mondá: — Nem írnak élőlényre, sem eledelre.

A formularé.

— Aki válólevél-formulárékat ír, hagyjon helyet a férfi nevének, az asszony nevének és a keltezésnek.

Aki kölcsönlevelet ír, hagyjon helyet a hitelező nevének, az adós nevének, a kölcsönösszegnek, a keltezésnek.

Aki vétellevelet ír, hagyjon helyet a vevő nevének, az eladó nevének, a vételösszegnek, a mezőnek, a keltezésnek.

Ezek a formulárék az irnok érdekében vannak.

R. Jehuda szerint valamennyi érvénytelen, r. Eleázár szerint valamennyi érvényes, kivéve az asszonyi válólevelet, mert így olvassuk: „És irjon *neki*“, azaz sajátosan az ő részére.

⁴⁾ Mert a nap zsidó számítás szerint előző este veszi kezdetét, s így ha éjjel irták s nappal zárták le, egy napon állítottatott ki teljesen, ami szintén fontos alaki követelmény a válólevélnél.

⁵⁾ Mert ugyanaznap kell megírni és lezárni a válólevelet, így pedig előző napban volt a megírás s a következő napban a lezárás.

Amit feltételeznek . . .

— Aki válólevelet hoz aggastyántól vagy betegtől, abban a feltételezésben adja át azt a nőnek, hogy a férj még él.

*

Izraelita asszony, aki kohanitához ment nőül, és férje messze országba távozott, ehetik a kohanitákat illető adományokból (terumah), abban a feltételezésben, hogy férje él.

*

— Három dolgot mondott r. Eleázár ben Perata a bölcsek előtt, és amit mondott, elfogadták.

Olyanokról, akik ostromlott városban vannak, olyanokról, akik viharban összetört hajón vannak, s olyanokról, akiket a bíróság elé visznek, feltételezzük, hogy még élnek.

De olyanokról, akik ostrommal bevett városban vannak, olyanokról, akik elsülyedt hajón voltak, s olyanokról, akiket a vesztőhelyre vittek, a súlyosbító körülmények jönnek figyelembe, akár (ha úgy vesszük, hogy) élnek, akár (ha úgy vesszük, hogy) meghaltak. Se izraelita nő, aki kohanitának felesége, se kohanita nő, aki izraelitának a felesége, nem ehetik a kohanitákat illető adományokból (teruma).

Ha megbánta, hogy válólevelet küldött . . .

— Ha valaki válólevelet küldött a feleségének, (és megbánta), — ha a küldöttet utóléri avagy ha (másik) küldöttet meneszt utána s üzeni: a válólevél, melyet neked átadtam, érvénytelen, — úgy a válólevél érvénytelen.

Ha előbb érkezett meg feleségéhez (mint a küldött), avagy ha (másik) küldöttet menesztett az asszonyhoz és üzente neki: a válólevél, melyet küldtem neked, érvénytelen, — úgy érvénytelen.

Ha azonban a válólevél már előzőleg az asszony kezébe jutott, nem teheti érvénytelenné.

Rége (ily esetben úgy volt szokás, hogy) egy másik bíróságot kért fel s az érvénytelenítette a válólevelet. R. Gamaliel, az idősebb, elrendelte, hogy ne járjanak el így a rend miatt.⁶⁾

⁶⁾ A küldött nem tud az érvénytelenítésről, a válólevelet átadja s ennek alapján az asszony másodszor férjhez megy.

A rend miatt . . .

— Régente a férfi neve helyett és az asszony neve helyett, a férfi városának neve helyett és az asszony városának neve helyett (ha két-két nevük volt) a másik nevet is irhatták. R. Gamaliel, az idősebb, elrendelte, hogy így írják: „N. N. férfi és minden neve, amit még használni szokott, és N. N. asszony és minden neve, amit még használni szokott,“ — a rend miatt.⁷⁾

*

— Aki felerészben rabszolga, felerészben szabadember,⁸⁾ félnapon gazdájának dolgozzék, félnapon önmagának; így mondja Hillél iskolája.

Sammaj iskolája ellenben így szól: Gazdájáról gondoskodtok és róla nem gondoskodtok?! Rabszolganőt nem vehet nőül, mert felerészben szabadember, — szabad nőt nem vehet el, mert felerészben rabszolga! Asszony nélkül maradjon? De hiszen a világ csak szaporodásra és sokasodásra teremtett, miként mondva van (Jes. 45, 18.) „Nem pusztaságnak teremtette, — arra, hogy lakják, alkotta“?!

Hát (mit tesznek?) A rend miatt kényszerítik gazdáját, hogy tegye szabaddá s (a rabszolga) adóslevelet ad gazdájának fele értékéről.

Később Hillél iskolája is úgy döntött, mint Sammaj iskolája.

*

— Nem váltják meg a foglyokat való értéküknél magasabb áron, a rend miatt.

Nem segítik elő a foglyok szökését a rend miatt. R. Simon ben Gamaliel mondja; A többi foglyok érdekében.

Az elvált asszony.

— Aki elvált feleségétől, mert az rossz hírbe került, újból nem veheti el.

⁷⁾ Mert aki más néven ismeri, mint amely a válólevélben fel van tüntetve, azt fogja mondani, hogy nem is az ő válólevele s így mint férjesasszony ment nőül másodszor.

⁸⁾ Pl. két testvér tulajdona volt, kik közül az egyik saját részéről felszabadította.

— Aki elvált feleségétől, mert az magtalan, így mondja r. Jehuda, nem veheti el újból; de a bölcsek mondják: — Elveheti.

Ha nőül ment azután más férfihoz és gyermekei vannak tőle s az első férjtől most a kethubát követeli, — így mondja r. Jehuda, — szóljon az első férj:

— Hallgatásod többet érne beszédednél.*)

Feltételes válasz.

— (Ha a férfi így szól:) Ez a te válóleveled, ha meghaltam, — ez a te válóleveled ebben a betegségemben, — ez a te válóleveled halálom után: nem mondott semmit.¹⁾

(De ha így mondta: — Ez a te válóleveled) mától fogva, ha meghaltam, — mostantól fogva, ha meghaltam: a válólevél érvényes.

(Ha így szólt:) — Mától fogva és halálom után: válólevél is, nem is — s ha a férj meghal, a nő chalicát kap és nem kell sógorsági házasságra lépnie.

(Ha a férfi így szólt:) — Ez a te válóleveled mától fogva, ha meghaltam ebben a betegségben, — de felkél és járkal, s azután megbetegszik és meghal, — úgy megvizsgálják: ha az első betegségben halt meg, a válólevél érvényes, de ha nem, érvénytelen.

*

— Ez a te válóleveled, ha nem jövök vissza tizenkét hónapon belül, — s meghalt a tizenkét hónapon belül, a válólevél nem érvényes.²⁾

— Ez a te válóleveled mostantól fogva, ha nem jövök meg tizenkét hónapon belül, — és meghalt a tizenkét hónapon belül, — a válólevél érvényes.

*) Az asszony a válási összeget bátran követelhetné, mert gyermekei születtek s nem magtalan. De akkor első férjétől történt elválása is érvénytelen volna, tehát két férje volna s nagy bonyadalmak támadnának.

¹⁾ A válólevél érvénytelen.

²⁾ Amennyiben nem mondta: mostantól fogva, — bizonyára úgy gondolta, hogy a válólevél érvénye 12 hó multán kezdődjék. Így tehát az özvegy köteles a sógorsági házasságra.

A válólével átadása.

— Ha valaki odadobja a válólévelet feleségének, — s az asszony a saját házában vagy a saját udvarán van, — elvált asszonynak¹⁾ tekintendő.

De ha a férfi az ő (a férfi) házában vagy udvarán dobta neki oda a válólévelet, úgy még ha ágyára esett, sem elvált asszony a nő, de ha ölébe vagy kosarába esett, elvált asszonynak tekintendő.

A válólével megszorítása.

— Ha valaki elválik feleségétől és így szól hozzá:

— Ime, szabaddá váltál minden ember számára, kivéve N. N.-et . . . — r. Eliezer ezt (a megszorítást) megengedi, de a Bölcsek eltiltják.

Mit tegyen? Vegye vissza a válólévelet az asszonytól s adja át neki újból, szólván hozzá:

— Ime, szabaddá váltál minden ember számára!

De ha (ezt a megszorítást) bent (a szövegben is) megírta, még ha utólag kitörölte is, a válólével érvénytelen.

A válólével szövege.

— A válólével legfontosabb része:

— Ime, szabaddá váltál minden ember számára!

Rabbi Jehuda így mondja: (A válólével legfontosabb része):

— És legyen ez neked tőlem az eloldás, az elhagyás és az elválás leveléül, hogy távozván, nőül mehess bármely férfihoz, akit óhajtsz!

A válólével legfontosabb része *felszabeditás*:

— Ime, szabaddá váltál! — ime, a magadévá váltál!

Ha a válólével érvénytelen . . .

— Háromféle válólével van, mely érvénytelen, de ha mégis férjhez ment, a gyermek törvényes:

Ha saját kezével írta meg, de nincsenek rajta tanúk.

Ha vannak rajta tanúk, de nincs benne keltezés.

Ha van benne keltezés, de csak egy tanú van rajta.

Ez a háromféle válólével érvénytelen, de ha mégis férjhez ment, a gyermek törvényes.

¹⁾ Mert úgy vesszük, mintha saját kezébe adta volna át.

R. Eliezer mondja:

— A válólevél, noha nincsenek rajta tanúk, de tanúk jelenlétében adatott át, érvényes, és felveheti (a kethuba-összeget) eladott vagyonból is, mert a *lezárás* tanúi a válólevelelen csak a rend miatt szükségesek.¹⁾

A válás oka.

Feltűnő, hogy a Misna egyes bölcsei a válást oly könnyen lehetővé teszik. De ez a könnyítés semmiesetre sem szószerint értendő. Inkább kifejtése ez mindama válási lehetőségeknek, melyeket a szent szöveg tartalmaz.

Hogy a Talmud bölcsei azt az irányzatot segítették elő, mely a válást megnehezíti, mutatja a kethuba (a válás esetére a nő részére kikötött összeg) intézménye is. A kethuba rendszeren igen magas volt, úgy hogy a férjnek nagyon meg kellett fontolnia, válik-e.

— Sammáj iskolája tanítja: — Senki se váljék el feleségétől, csak ha szemérmetlen dolgot talált rajta, mert írva van: „És ha találja rajta dolog szemérmetlenségét.“

Hillél iskolája ellenben tanítja: — Még ha ételét kozmálta is el, elválhatik tőle, mert írva van: „És ha találja rajta *dolog*¹⁾ szemérmetlenségét . . .“

Rabbi Akiba mondja: — Akkor is elválhatik tőle, ha szebb asszonyt talált, mert írva van: „És léssen, ha nem talál kegyet a szemében . . .“

Miért pusztult el Jeruzsálem?

R. Jochanan mondta: — Mi az, ami írva van? (Pldb. 28, 14.): „Boldog az ember, ki mindig retteg, de aki megkeményíti szívét, bajba esik!“

— Kamca és Bar Kamca miatt pusztult el Jeruzsálem, egy kakas miatt és egy tyuk miatt pusztult a Királyhegy (Tur malka), és egy női hintó kocsirudja miatt pusztult el Bethar.

Kamca és Bar Kamca miatt pusztult el Jeruzsálem.

Élt Jeruzsálemben egy férfit, kinek Kamca volt a barátja és Bar Kamca volt az ellensége. Ez a férfit egyszer nagy lakomát rendezett s így szólott szolgájához:

¹⁾ De lényegben elegendők az átadás tanúi.

— Menj, hívd meg Kamcát.

A szolgál ment, de tévedésből Bar Kamcát hívta meg.

Bar Kamca eljött, leült. Szólt a házigazda:

— Te ellenségem vagy! Mit keresel itt? Kelj fel, távozz!

— Ha már itt vagyok, — kérlelte a vendég, — hagyj békén, és megadom majd az árát mindannak, amit megeszem és megiszom.

— Nem! — keményült meg a gazda.

— A lakoma félköltségét megtérítem neked! — kérlelte a vendég.

— Nem, — tiltakozott a gazda.

— Az egész lakoma költségét megtérítem neked!

— Nem!

A házigazda megfogta a kezénél, felállította, kivezette.

Bar Kamca elkeseredett:

— A Mesterek itt ültek (látták szégyenemet) és nem akadályozták meg, — úgy tetszik tehát, hogy kedvükre történt. Megyek és berágalmazom őket a fejedelemmél.

*

Elment a császárhoz és szólt:

— A zsidók fellázadnak ellened!

— Ki mondja¹⁾ ezt?

— Küldj nekik áldozati állatot,²⁾ — meglátod, bemutatják-e?

A császár ment és küldött vele egy kövér borjút. (Bar Kamca) útközben bevágott az állat felsőajkába. Mások így mondják: Hibát ejtett az állat szemén, a fátyolszerű bőrön, s ez az izraeliták szerint hibának tekintetett, a rómaiak szerint azonban nem volt hiba.

A Mesterek mégis úgy vélekedtek, hogy a kormánnyal való béke miatt az állatot be kellene mutatni áldozatul, csak Zecharja ben Eukolos emelte fel szavát:

— Még mondani fogják, hogy hibás állatokat mutatnak be áldozatul az oltáron.

Ekkor úgy vélekedtek, hogy aki az állatot hozta, ki kell

¹⁾ Ki bizonyítja ezt?

²⁾ Hogy nevedben bemutassák a jeruzsálemi szentélyben.

végezni, nehogy (Rómába) menjen s feljelentse őket.³⁾ Zecharja emelt újból szót:

— Még mondani fogják, hogy aki áldozati állaton hibát ejt, halállal bünhődik.

Rabbi Jochanan mondta:

— R. Zecharja ben Eukolosnak ez az engedékenysége okozta, hogy a Templomot lerombolták, hogy a Szentélyt fel-dúlták és hogy országunkból száműzettünk.

*

És Nero Caesar⁴⁾ küldetett ellenük.

Midőn megérkezett Palesztinába, nyilat lőtt Keletnek és a nyíl Jeruzsálem felé esett, nyilat lőtt nyugatnak és a nyíl Jeruzsálem felé esett, mind a négy világtáj felé lőtt és mind a nyíl Jeruzsálem felé esett.⁵⁾

Ekkor így szólt egy gyermekhez: — Mondd versedet!⁶⁾ S a gyermek mondá: „És adom az Edómon való bosszúmat Izrael népem által“ (Ezek. 25, 14.).

Felkiáltott ekkor: — A Szent, áldassék! fel akarja dűlni az ő Szentélyét, kezét azonban ez által az ember által (általam) akarja kiengesztelni!

Rögtön elmenekült, ment és a zsidóságra tért és az ő ágyékából származott rabbi Méir.

*

Ezután Vespasianus Caesar küldetett ellenük, aki jött és ostromolta Jeruzsálemet három évig.

Bethar⁷⁾ feldulása.

Egy kocsirud miatt dulatott fel Bethar.

Szokás volt Izraelben, hogy fiugyermek születésekor egy kis cédrusfát és leánygyermek születésekor egy kis erdei fenyőt

³⁾ Hogy a császár-küldte áldozati barmot nem mutatták be.

⁴⁾ Tacitus és Josephus Flavius szerint Nero volt az, aki Vespasianust Jeruzsálem ellen küldte. Tacitus, Histor., I. 10.: Bellum Judaicum Flavius Vespasianus — ducem eum Nero delegeratribus legionibus administrabat.

⁵⁾ Ilyen jelekből szokták a régiek vizsgálni, hogy sikerrel fog-e járni vállalkozásuk.

⁶⁾ Azt a bibliai verset is, melyet a gyermek ép akkor az iskolában tanul, jósjelnek vették.

⁷⁾ Bar Kochba szabadságharcában (132—135.) Bethar vára tartotta magát legtovább a rómaiak elleni küzdelemben.

ültettek el. Mikor menyegzőjükre készülődtek, e fákat kivágták és belőlük készült az esküvői mennyezet.

Történt egyszer, hogy a császárkisasszony hintójának kocsirúdja, ép midőn egy ilyen cédrusfa mellett kocsiztak el, eltörtött. A cédrusfát kivágták és beillesztették kocsirudnak.

Jöttek ekkor a zsidók, rátámadtak a munkásokra és agyonverték őket.

Mentek és jelentették a császárnak:

— A zsidók fellázadtak ellened . . .

. . . És ekkor felvonult ellenük.

*

— „Levágta fellobbant haragjában Izraél minden szarvát“ (Siralm. 2, 3.).

R. Zeira mondá r. Abbahu nevében, ez pedig r. Jochanan nevében mondá: Ez ama nyolcvanezer hadiszarú (hadi kürt), mely bevonult Bethar várába. És midőn elfoglalták, megöltek ott férfiakat és nőket és gyermekeket, és vérük patakokban folyt és a Nagy Tengerbe⁸⁾ ömlött. És ha azt mondanád: A tenger közel volt, — tudd meg, hogy távol volt, egy *mil*⁹⁾ távolságban volt.

R. Eliezer, a Nagy, mondja:

— Két patak van Bikath Jadajimban, egyikük erre, másikuk arra folyik, és a Bölcsék megvizsgálták és ime, két rész víz és egy rész vér folyt bennük.

Egy baraithában pedig így tanultuk:

— Hét évig szüreteltek szőlőhegyeiken a világ népei a megölt izraeliták vérével, és nem kellett trágyázni.

Zecharja próféta vére.

R. Chija bar Abin mondta r. Józsva ben Korcha nevében: — Így beszélte el nekem egy jeruzsálemi aggastyán:

— Nebuzaradan,¹⁾ a poroszlók feje, két millió kétszáztiz-ezer embert öletett meg ebben a völgyben és Jeruzsálemben kilencszáznegyvenezer embert egyetlen kövön, míg vérük pata-

⁸⁾ Földközi-tenger.

⁹⁾ Mille passuum: ezer lépés.

¹⁾ Nebukadnecár babiloni király (időszám. e. 586-ban) elfoglalta Jeruzsálemet. Nebuzaradan az alvezére volt.

kokban nem folyt és el nem vegyült Zecharja²⁾ vérével, hogy valóra váljék, ami írva van (Hosea 4, 2.): „És vérontás vérontást ért.“

— Midón Nebuzaradan látta, hogy Zecharja vére felbuzgott és fellövelt, megkérde:

— Mi ez?

— Az áldozatoknak vére ez, amely kiontatott, — felelték. Hozatott ilyen vért, de nem volt hasonló ama vérhez.

— Ha megmondjátok az igazat, — szólt, — úgy jó, de ha nem, vasfésűkkel fogom húsokat lefésűlni.

— Mit mondjunk neked? — remegtek. — Élt egy próféta közöttünk, aki az isteni dolgokban tanított minket, és mi reátámadtunk és megöltük őt és már ennyi és ennyi éve, hogy vére nem tud megnyugodni.

— Én majd megbékítem őt, — mondá Nebuzaradan. És elhozatta a Nagy Szinhedriont és a Kis Szinhedriont³⁾ és mind a bírákat kivégeztette fölötte, — és nem nyugodott meg. Azután ifjakat és szüzeket végeztetett ki fölötte — és nem nyugodott meg. Azután az iskolás gyermekeket hozatta el és végeztette ki fölötte — és nem nyugodott meg.

— Zecharja, Zecharja, — szólt ekkor Nebuzaradan, -- legjobbjait kivégeztettem feletted, akarod-e, hogy mindnyájukat megölessem?

Midón e szavakat mondá, a vér megpihent.

*

És Nebuzaradan érezte, hogy meg kell térnie, és így szólt:

— Ha már ezek, akik csak egyetlen embert öltek meg, így megszenvedtek, — mi lesz énvelem, aki annyi embert megöltem!

Elmenekült, — ment, hazaküldte végrendeletét és zsidóvá lett.

*

²⁾ Zecharja Jóás király idejében (időszám. e. 7. száz.) a bálványimádás ellen prófétált és emiatt vértanuhalált szenvedett.

³⁾ A legfőbb törvényszékek.

Tanították:

— Naamán⁴⁾ csak a letelepedés áttértje⁵⁾ volt, Nebuzardan azonban igaz áttért volt.

— Hámán ivadékai Thórát tanítottak Bene-Berakban, Sziszerá⁶⁾ ivadékai Jeruzsálemben gyermekeket tanítottak, Szanherib ivadékai Thórát tanítottak a Gyülekezetben. Kik voltak ezek? Semája és Abtalion. Ez az, ami írva van (Ezek. 24, 8.): „Adtam vérét⁷⁾ száraz sziklára, hogy be ne borítottassék.“

Hillél prozbol-törvénye.

A kezdetleges közgazdasági életet élő Izrael sajátos jótékonyági törvénye volt az elengedés éve, törvény, mely szerint minden hetedik év végén a hitelező köteles adósának tartozásait elengedni. Időszámításunk elején, mikor a közgazdasági élet már Palesztinában is fejlettebb volt, ez a törvény a hitelviszonyokra bénítóan hatott, mert az adóslevél a hetedik év végén a törvény szerint önmagától érvénytelenné vált. Ennek a bajnak a kiküszöbölése céljából hozta Hillél a nagy Szinhedrion elnöke a prozbol-törvényt, melynek értelmében a hitelező a bíróság előtt kijelenthette, hogy a hetedik évi elengedés az általa adott kölcsönre nem vonatkozik.

*

Misna: Hillél elrendelte a prozbolt, a rend miatt.

Gemara: Más helyen tanultuk: A prozbol értelmében (a hetedik év) nem szünteti meg az adósságot. Ez ama dolgok egyike, melyeket Hillél, az Öreg rendelt el. Hillél ugyanis látta, miként vonakodik a nép attól, hogy egyik a másikának kölcsönt adjon, s így áthágja a törvényt, mely így szól (Mózes V. 15, 9.): „Óvakodjál, nehogy legyen szivedben alávaló gon-

⁴⁾ Az arameus hadvezér, akit Elisa próféta a bélpoklosságból gyógyított s aki hálából Izrael Istenét tisztelte.

⁵⁾ Aki a bálványimádással felhagyott, de Izrael többi törvényének nem vetette alá magát. Letelepedés áttértje: mert meg volt engedve, hogy Palesztinában letelepedjék és az izraelitákkal egyenlő jogokat élvezett.

⁶⁾ Sziszerá: kanaáni király, aki ellen Debóra harcolt. Szanherib: asszir király, aki Jeruzsálemet ostromolta.

⁷⁾ Ez a vers Zecharja próféta vérére vonatkoztatandó.

dolat, mondván: Közeledik a hetedik év, az elengedés éve, — s irigy volna szemed szűkölködő testvéredre, hogy nem adnál neki . . .“ Felemelkedett tehát és elrendelte a prozbolt.

*

S ez a prozbol szövege: „Én N. N. átadom nektek, N. N. község birái, (váltómat), hogy minden követelésemet, mely nekem N. N.-en van, amikor akarom, behajthassam.“ És a bírák vagy a tanuk aláírják.

*

De lehetséges-e, hogy a Thóra szerint a hetedik év az adósságot megszünteti, és Hillél kimondja, hogy nem szünteti meg?!

Mondá Abajje: Ez (a rendelkezés) a mi időnk (a Templom pusztulása utáni kor) hetedik évére vonatkozik és Rabbi tanítása szerint való. Mert tanultuk: Rabbi mondá:

— Olvassuk (Mózes V. 15, 2.): „Engedje el minden hitelező az adósságot . . .“ Kétféle elengedésről szól az Irás, az egyik a földbirtok¹⁾ elengedése, a másik a pénz elengedése. Oly korszakban, midőn földbirtokot elengedsz, pénzt is el kell engedned, oly korszakban azonban, midőn földbirtokot nem engedsz el,²⁾ pénzt sem kell elengedned. De a *rabbik elrendelték*, hogy (a pénzt a Templom pusztulása után is) el kell engedni, emlékeztetőül a hetedik év ünnepére (a Templom fennállása idején). Midőn azonban Hillél látta, hogy a nép nem akar kölcsönözni az elengedés miatt egyik a másikának, felemelkedett és elrendelte a prozbolt.³⁾

*

Lehetséges-e azonban, hogy, míg a Thóra szerint a hetedik év (a Templom lerombolása óta) nem szünteti meg az adósságot, a rabbik elrendelték volna, hogy megszüntesse?!

Abajje mondá: Ez, amit a rabbik elrendeltek, az „ülj és mit se tégy!“ elvén⁴⁾ alapult.

Rába pedig így magyarázta: Amit a bíróság közprédává tesz, a közpréda. Így mondá r. Jiczhok: Honnan tudjuk, hogy

¹⁾ Minden földbirtok, melyet ötven esztendőn belül eladtak, az 50. év végén visszaszállt az eredeti birtokosra, illetve családjára.

²⁾ Vagyis a templom elpusztulása óta.

³⁾ Hillél tehát csak egy rabbinikus döntést, nem pedig thórai törvényt szüntetett meg.

⁴⁾ Mit se tégy: ne követeld az adósságot!

amit a bíróság közprédává tesz, az közpréda? Mert irva van (Ezra 10, 8.): „És mindenki, aki el nem jön három nap alatt a nagyok és vének határozata szerint, átokká tétessék egész jószága, ő pedig elkülöníttessék a számkivetés gyülekezetéből.“

R. Eliezer úgy mondá, hogy ezt az Irásnak következő helyéből tudjuk (Józsua 19, 51.): „Ezek a birtokok, melyeket birtokul adtak Eleázár, a pap, és Józsua, Nun fia, meg az atyák házainak fejei . . .“ Mily értelemben van az „atyák“ szó a „fejek“ szó mellett? Az értelem ez: Miként az atyák az ő fiaiknak azt juttatják birtokul, amit akarnak, a fejek (a bíróság) is azt juttatják a népnek birtokul, amit akarnak.

*

Kérdék a tanítványok:

— Mikor Hillél a prozbolt elrendelte, csak a maga nemzedékének rendelte-e el, avagy a jövőndő nemzedékeknek is elrendelte?

Mire vonatkozólag adódnék ebből különbség?

(A rendelkezés) megszüntetésére vonatkozólag.

Ha azt mondod, hogy a rendelkezést csak a maga nemzedékének tette, megszüntethetjük. De ha azt mondod, hogy a jövőndő nemzedékeknek is tette, (jól tudjuk, hogy) egyik bíróság nem szüntetheti meg a másiknak a rendelkezéseit, csak ha nagyobb nálánál számban és bölcsességben.

Miként van hát?

Jer és hallgass meg!

Sámuel mondá, hogy prozbol-levelt csak a szurai vagy a pumpeditai bíróságnál irhatunk. De ha gondolnád, hogy Hillél ezt a rendelkezést a jövőndő nemzedékek számára is tette, akkor úgy kellene lenni, hogy a többi bíróságoknál is megirhassuk!⁵⁾

Vagy: Hillél ezt a rendelkezést esetleg a jövőndő nemzedékek számára is tette, de csak oly bíróságok esetén, mint az övé, vagy mint r. Ami és r. Aszi bírósága volt, melyeknek megvolt az erejük, hogy pénzt elvegyenek (bíróilag beszédjenek), — de nem az egész világ számára?!

Jer és hallgass meg!

⁵⁾ Ebből az következne tehát, hogy Hillél ezt a rendelkezést csak a maga nemzedékének tette.

Sámuel mondá: — Ez a prozbol a birák⁶⁾ jogtalan követelése, — ha hatalmam volna rá, megszüntetném!

„Megszüntetném?!“ Hiszen az egyik bíróság nem szüntetheti meg a másíknak a rendelkezéseit, csak ha nagyobb nálánál számban és bölcsességben?!

Igy mondta Sámuel: — Ha nagyobb volna hatalmam, mint Hillélé volt, megszüntetném.

R. Nachman szerint így mondá: — Elrendelném!

„Elrendelném?!“ Hiszen el van rendelve?!

Igy mondá: — Elrendelném, hogyha a prozbol-levelet nem írta meg, úgy tekintessék, mintha megírta volna.⁷⁾

⁶⁾ Amennyiben pénzt vesznek el az adóstól, noha az a biblia szerint már az ő tulajdonává lett!

⁷⁾ Azaz prozbol-levél nélkül se legyen az adósság a hetedik évben elengedhető.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

Chagiga.

	Oldal
Bevezető	5
Amit nem szabad tanítani (Toszifta II.)	6
Amin nem szabad töprengeni (Toszifta II.)	7
A kutatás határai (Fol. 11. b.)	8
Ama négyen, akik bejutottak... (Toszifta II.)	9
A Trónszekér (Fol. 13. b.)	10
A fény teremtése (Fol. 12. a.)	12
Szombati előadás (Fol. 3. a.)	13
Törvényosztás a régi Izraelben (Toszifta II.)	15

MÁSODIK RÉSZ.

Kiddusin.

Bevezető	17
Házasság (Misna I-II.)	18
Apák és fiuk (Toszifta I.)	22
Munka (Jer. IV. 12. és 13.)	24
Isten, atya és anya (Fol. 30. b.)	25
Tégy jót — kerülj a rosszat (Toszifta I.)	27
A javak szétoztása (Fol. 49. b.)	28
Jannáj király (Fol. 66. a.)	29

HARMADIK RÉSZ.

Kethuboth.

Bevezető	31
A kethuba törvényei	32
A kethuba összege (Fol. 10. b.)	32
A szüzesség panaszja (Fol. 12. b.)	32
Hajadon volt-e vagy özvegy (Fol. 15. b.)	32
A menyasszony dicsérete (Fol. 16. b.)	33
A csábító és az erőszaktevő (Fol. 39. a.)	33
A leány átadása (Fol. 48. a.)	34

	Oldal
Ha nem volt kethuba-irat . . . (Fol. 51. a.)	34
Az asszony munkája (Fol. 59. b.)	35
A legkisebb hozomány (Fol. 67. a.)	35
Ha a kethuba már nem érintetlen (Fol. 87. a.)	35
Ha több felesége volt (Fol. 93. a.)	36
Az özvegy sorsa (Fol. 103. a.)	37
A kethuba — idegen pénznemben (Fol. 110. b.)	37
A forgandó sors (Fol. 66. b.)	37
Az elvált asszony (Jer. XI. 3.)	38
A halál angyala (Fol. 77. b.)	39
A haldokló (Fol. 103. b.)	42
Gyászbeszéd (Fol. 8. b.)	43

NEGYEDIK RÉSZ.

Gittin.

Bevezető	47
A válólével	48
A válólével átadása megbizott útján (Fol. 2. a. és 15. a.)	48
Mikor irták? (Fol. 17. a.)	49
Mivel irták? (Fol. 19. a.)	49
Mire irták? (Fol. 19. a.)	49
A formularé (Fol. 26. a.)	49
Amit feltételeznek (Fol. 28. a. b.)	50
Ha megbánta, hogy válólévelet küldött (Fol. 32. a.)	50
A rend miatt (Fol. 34. b., 41. a., 45. a.)	51
Az elvált asszony (Fol. 45. b.)	51
A feltételes válás (Fol. 72. a., 76. b.)	52
A válólével átadása (Fol. 77. a.)	53
A válólével megszorítása (Fol. 82. a.)	53
A válólével szövege (Fol. 85. a.)	53
Ha a válólével érvénytelen (Fol. 86. a.)	53
A válás oka (Fol. 90. a.)	54
Miért pusztult el Jeruzsálem? (Fol. 55. b.)	54
Bethar feldulása (Fol. 57. a.)	56
Zecharja próféta vére (Fol. 57. a.)	57
Hillél prozbol-törvénye (Fol. 36. a. b.)	59

